

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

JASMINA ZAKONJŠEK

**EVALVACIJA POLITIČNIH DOKUMENTOV V
LUČI KONCEPTA TRAJNOSTNEGA RAZVOJA**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2008

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

JASMINA ZAKONJŠEK

MENTOR: IZR. PROF. DR. ANDREJ LUKŠIČ

**EVALVACIJA POLITIČNIH DOKUMENTOV V
LUČI KONCEPTA TRAJNOSTNEGA RAZVOJA**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2008

Zahvaljujem se vsem, ki ste me v času študija podpirali, spodbujali, mi stali ob strani ter kakorkoli prispevali k nastajanju mojega diplomskega dela.

Posebna zahvala gre tudi mentorju izr. prof. dr. Andreju Lukšiču za strokovno pomoč in konstruktivne pripombe med pisanjem diplomskega dela.

EVALVACIJA POLITIČNIH DOKUMENTOV V LUČI KONCEPTA TRAJNOSTNEGA RAZVOJA

Okoljski problemi, ki smo jim priča vse od prve industrializacije, so povzročili razvoj prvih zelenih idej, ki so vse do devetdesetih let prejšnjega stoletja postopoma vstopale v politični prostor. Z vrhom v Rio de Janeirou, pa vprašanje okolja dokončno vstopi na mednarodno in nacionalno sceno ter odpre prostor za diskurz trajnostnega razvoja. Koncept trajnostnega razvoja poskuša tako povezati okolje, ekonomijo in družbo ter naslednjim generacijam ponuditi možnost nadaljnega razvoja, ki bo v zadostni meri zadovoljil njihove potrebe. Ker je koncept trajnostnega razvoja praktično težko prenosljiv v okolje, njegovo uporabo in sledenje predpisujejo predvsem politični dokumenti, kot so strategije in programi. Prav evalvacija slednjih nam omogoča vpogled v dejansko izvajanje oziroma neizvajanje koncepta. Evalvacija političnih dokumentov namreč predstavlja most med teoretičnim in praktičnim delom koncepta trajnostnega razvoja. Pričujoče delo tako predstavlja teoretično in praktično ozadje koncepta trajnostnega razvoja v svetu, predstavi evalvacijske metode dokumentov trajnostnega razvoja ter analizira evalvacijo Nacionalnega programa varstva okolja.

Ključne besede: trajnostni razvoj, evalvacija, nacionalna strategija trajnostnega razvoja

EVALUATION OF POLITICAL DOCUMENTS IN THE CONCEPT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

We have faced environmental problems since the very first industrialization, but in the nineties we saw the first serious development and awareness of environmental issues on a governmental and societal level. In the Rio de Janeiro summit (1992) environmental issues finally came to the international and national political scene and the concept of sustainable development rose significantly. The aim of sustainable development is to connect environment, economy and society to form an environmentally sound society for future generations. While sustainable development concepts are often difficult to put into practice, their performance and usage is mainly set out via political documents, strategies and programs. Evaluation of these political documents assesses the actual implementation of the concept and links the theoretical and practical parts of the sustainable development concepts. The main goal of this final thesis is to assess the theoretical and practical background of sustainable development, to present evaluation methods of sustainable development documents, and to analyze the Slovene National environmental protection program.

Key words: sustainable development, evaluation, national sustainable development strategy

KAZALO

SEZNAM SLIK	6
SEZNAM TABEL	6
SEZNAM KRATIC	7
1 UVOD	9
1.1 Splošni uvod	9
1.2 Opredelitev temeljnih pojmov	11
2 TRAJNOSTNI RAZVOJ	13
2.1 Zgodovinski razvoj koncepta trajnostnega razvoja	13
2.2 Definicija in osnovni modeli trajnostnega razvoja	20
2.3 Modeli trajnostnega razvoja	24
3 DOKUMENTI V LUČI TRAJNOSTNEGA RAZVOJA	27
3.1 Nacionalne strategije trajnostnega razvoja	27
4 EVALVACIJA TRAJNOSTNEGA RAZVOJA.....	37
4.1 Analiza in ocenitev učinkovitosti	39
4.1.1 Analiza akterjev	40
4.1.2 Analiza trajnosti.....	41
4.1.3 Analiza procesov in mehanizmov.....	47
4.1.4 Analiza scenarijev.....	48
4.2 Monitoring.....	48
4.3 Ravni evalvacije politik trajnostnega razvoja.....	50
5 EVALVACIJA NACIONALNEGA PROGRAMA VARSTVA OKOLJA (1999)	57
5.1 Ogrodje evalvacije.....	57
5.1.1 Dejavniki razvoja.....	57
5.1.2 Razlogi evalvacije.....	58
5.1.3 Predmet evalvacije.....	59
5.2 Notranja evalvacija – Poročilo o stanju okolja v Sloveniji (2002).....	64
5.2.1 Namen evalvacije	64
5.2.2 Evalvacijski nivo	65
5.2.3 Čas evalvacije.....	66
5.2.4 Način evalvacije	66
5.2.5 Evalvacija dosežkov na vodnem področju	68

5.2.6	Rezultat evalvacije NPVO	69
5.3	Zunanja evalvacija – Revizijsko poročilo o pravilnosti in smotrnosti poslovanja MOP pri izvajanju okoljske politike od leta 2000 do leta 2004 (Revizijsko poročilo) ..	71
5.3.1.	Namen evalvacije	71
5.3.2.	Evalvacijski nivo	73
5.3.3.	Čas evalvacije	73
5.3.4.	Način evalvacije	73
5.3.5.	Evalvacija dosežkov na vodnem področju	74
5.3.6.	Rezultat evalvacije NPVO	75
6	ZAKLJUČEK	76
7	LITERATURA	79

SEZNAM SLIK

Slika 2.1:	Koncept trajnostnega razvoja	18
Slika 4.1:	Ravni evalvacije politik trajnostnega razvoja	52
Slika 4.2:	Potek predhodnega vrednotenja	53

SEZNAM TABEL

Tabela 4.1:	Ekonomski pokazatelji	45
Tabela 4.2:	Okoljski pokazatelji	45
Tabela 4.3:	Družbeni pokazatelji	46
Tabela 4.4:	Institucionalni pokazatelji	47
Tabela 4.5:	Ravni evalvacije politik trajnostnega razvoja	50
Tabela 4.6:	Proces evalvacije	56
Tabela 5.1:	Trajnostni pokazatelji	66

SEZNAM KRATIC

5. OAP	Peti okoljski akcijski program Evropske unije
ARSO	Agencija Republike Slovenije za okolje
CDF	Obširno razvojno ogrodje <i>(ang. Comprehensive development framework)</i>
DAC	Razvojni odbor <i>(ang. Development Assistance Committee)</i>
EIA	Ocenitve okoljskega vpliva <i>(ang. Environmental impact assessment)</i>
GEAR	Rast, enakost in redistribucija <i>(ang. Growth, Equity and Redistribution)</i>
IUCN	Mednarodno združenje za ohranjanje narave <i>(ang. The International Union for Conservation of Nature)</i>
IUPN	Mednarodno združenje za zaščito narave <i>(ang. International Union for the Protection of Nature)</i>
NBAP	Nacionalni akcijski programi za ohranitev biotske raznolikosti <i>(ang. National Biodiversity Action Plans)</i>
NEAP	Državni okoljski akcijski programi <i>(ang. National Environmental Action Plans)</i>
NPVO	Nacionalni programa varstva okolja
NCS	Državne konservacijske strategije <i>(ang. National Conservation Strategies)</i>
NSDS	Nacionalne strategije trajnostnega razvoja <i>(ang. National Sustainable development strategies)</i>
MOP	Ministrstvo za okolje in prostor
OECD	Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj <i>(ang. Organisation for Economic Co-operation and Development)</i>
ReNPVO	Resolucija o nacionalnem programu varstva okolja
RČRS	Računsko sodišče Republike Slovenije
SEA	Okoljske strateške ocenitve <i>(ang. Strategic Environmental Assessment)</i>
SIA	Ocenitve trajnostnega vpliva <i>(ang. Sustainability Impact Assessment)</i>

SAP	Program strukturnega prilagajanja <i>(ang. Structural adjustment programmes)</i>
SWOT	Prednosti, slabosti, priložnosti in nevarnosti <i>(ang. Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats)</i>
TR	Trajnostni razvoj
UNEP	Okoljski program Združenih narodov <i>(ang. United Nations Environment Programme)</i>
WCED	Svetovna komisija za okolje in razvoj <i>(ang. World Commission for Environment and Development)</i>
WCS	Svetovna konservatorska strategija <i>(ang. World Conservation Strategy)</i>
ZN	Združeni Narodi <i>(ang. United Nations)</i>
ZVO	Zakon o varstvu okolja

1 UVOD

1.1 Splošni uvod

Temeljni cilj diplomskega dela je raziskati zgodovinsko ozadje nastanka koncepta trajnostnega razvoja, njegov pomen in pojavnost ter prenos teoretičnega koncepta v prakso. Preučiti bom poskušala dokumente, ki spremljajo sam koncept trajnostnega razvoja ter ga prenašajo v vsakdanje življenje.

Ker je sam koncept trajnostnega razvoja pojavno zelo težko prenosljiv in dokazljiv, bom v ta namen raziskala tudi načine evalvacije, preko katerih lahko preverimo udejanjanje koncepta trajnostnega razvoja, ki je definiran v programih, strategijah in politikah mednarodnih, nacionalnih in lokalnih oblasti.

Predmet analize mojega diplomskega dela so temeljna evalvacijska orodja, ki jih lahko uporabljamo pri proučevanju političnih dokumentov trajnostnega razvoja. Preveriti bom poskušala, ali nacionalne vlade že uporabljajo predstavljena evalvacijska orodja ter ali lahko to evalvacijo uvrstimo v splošen model evalvacije dokumentov trajnostnega razvoja.

Za izhodišče analize vzamem v letu 1999 oblikovan Nacionalni program varstva okolja Slovenije, na podlagi katerega bom poskušala odgovoriti na vprašanje, ali nacionalne vlade (slovenska) upoštevajo dogovore, ki so jih sklenile v začetku devetdesetih let dvajsetega stoletja o promoviranju trajnostnega razvoja ter upoštevanju uporabe evalvacije kot pomembnega orodja za ugotavljanje napredka v smeri trajnostnega razvoja.

Pri oblikovanju diplomskega dela bom uporabila družboslovne metode raziskovanja, predvsem metodo analize in interpretacije primarnih in sekundarnih pisnih virov, preko katerih bom pridobila osnovne informacije o konceptu trajnostnega razvoja, o dokumentih trajnostnega razvoja, o orodjih in metodah evalvacije, ter o trenutni uporabi evalvacijskih načel.

Z metodo analize in interpretacije primarnih in sekundarnih virov bom predstavila okvirje obravnavane tematike. Pri pisanju bom uporabila tudi deskriptivno metodo družbenega raziskovanja, saj bom preko opisa kronološke slike predstavila zgodovinski razvoj oblikovanja ideje trajnostnega razvoja.

Diplomsko delo bom dodatno obogatila z analitično in sintetično metodo, preko katere bom lahko analizirala obstoječe nacionalne dokumente (Nacionalni program varstva okolja, Poročilo o stanju okolja Slovenije za leto 2002 ter Revizijsko poročilo Računskega sodišča Republike Slovenije) ter jih uvrstila med metode in načine evalvacije dokumentov trajnostnega razvoja. S tem bom osnovnim analitičnim ugotovitvam dodala sintetično vrednost, ki mi bo v pomoč pri potrjevanju oziroma zavračanju hipotez.

Pri iskanju odgovorov na ciljna vprašanja diplomske naloge sem si postavila štiri delovne hipoteze, ki me bodo vodile pri pisanju diplomskega dela.

1. Od vrha v Riu de Janeiru naprej postaja uresničevanje koncepta trajnostnega razvoja glavno načelo evropskih in nacionalnih oblasti.
2. Svetovni in evropski usmerjevalni dokumenti izpostavljajo pomembnost natančnega definiranja načrta/modela evalvacije.
3. Proces oblikovanja in posodobitve slovenskega Nacionalnega programa varstva okolja vključuje tudi osnovne elemente evalvacije trajnostnega razvoja.
4. Rezultati evalvacije istega dokumenta, Nacionalnega programa varstva okolja se lahko razlikujejo glede na izvajalca raziskave – evalvacije.

Na splošno je diplomsko delo razdeljeno na šest delov. Prvi del je namenjen teoretičnim in metodološkim izhodiščem, ki so bila uporabljena pri pripravi diplomskega dela. V prvem delu podrobneje opredelim predmet in cilje preučevanja, hipoteze, ki so me vodile pri pisanju diplomskega dela ter predstavim temeljne pojme, uporabljene v diplomskem delu. V prvem delu opredelim tudi metode, ki sem jih uporabila pri pisanju celotnega dela.

Drugi, tretji in četrti del diplomskega dela predstavljajo tako imenovani teoretični del. V drugem delu predstavim zgodovinski razvoj koncepta trajnostnega razvoja. Predstavim glavne razloge za oblikovanje organizacij in vrhov, ki so vodili k oblikovanju novega

sodobnega načina razumevanja okolja, družbe ter ekonomije, podrobneje definiram koncept trajnostnega razvoja in predstavim njegove pojavne oblike. V tretjem delu diplomskega dela se osredotočim na dokumente, ki spodbujajo uveljavljanje koncepta trajnostnega razvoja v svetu. Glavni vir informacij so predvsem nacionalne strategije trajnostnega razvoja, ki so orodje prenosa teoretičnega koncepta v prakso. Četrty del dela je namenjen evalvaciji koncepta trajnostnega razvoja. Ta del je razdeljen na različne oblike evalvacije, ki jih lahko uporabimo, da ugotovimo napredek, usmerjenost in stanje programov, strategij in politik trajnostnega razvoja.

Praktični del diplomskega dela predstavlja peti del. V njem predstavim v teoretičnem delu opredeljen evalvacijski model na primeru Nacionalnega programa varstva okolja Slovenije oblikovanega leta 1999 in nato posodobljenega leta 2005. Celotno evalvacijo razdelim na dva dela – notranjo evalvacijo, narejeno preko Poročila o stanju okolja Slovenije za leto 2002, in zunanjo evalvacijo, narejeno s strani Računskega sodišča Republike Slovenije.

Zadnji, šesti del predstavlja povzetek ugotovitev diplomskega dela. V njem potrdim oziroma ovržem hipoteze, hkrati pa podam tudi lasten pogled na obravnavano temo.

1.2 Opredelitev temeljnih pojmov

Trajnostni razvoj je večdimenzionalni koncept, ki povezuje okolje in razvoj na lokalni, nacionalni in mednarodni ravni; povezuje sedanje in prihodnje generacije, učinkovitost in enakost, vladne in družbene akterje (Bahor 2005, 33). Povezuje dva ključna pojma 20. stoletja, *razvoj*, ki postane po drugi svetovni glavni politični cilj in *trajnost*, ki se s pojavom novih okoljskih gibanj začne povezovati z okoljsko kritiko (Bahor 2005, 33).

Najsplošneje sprejeta definicija trajnostnega razvoja je bila objavljena v Brundtlandskem poročilu in se glasi: »Trajnostni razvoj zadovoljuje potrebe sedanjega človeškega rodu, ne da bi ogrozili možnosti prihodnjih rodov, da zadovoljijo svoje potreb« (WCED 1987, 2.pog.). Omenjena definicija vključuje načela intergeneracijske enakosti, kjer upošteva potrebe prihodnjih generacij v oblikovanju in uresničevanju sodobnih politik in intrageneracijske enakosti, kjer se ukvarja z zadovoljevanjem

osnovnih potreb sedanjih generacij, kjer je revščina videna kot vzrok in posledica netrajnostnega obnašanja (Baker in drugi 1997, 4).

Nacionalne strategije za trajnostni razvoj so strateški dokumenti, usmerjeni na ekonomski, socialni in okoljski vidik. Njihov temeljni cilj je usmerjanje akcij v smeri doseganja ekonomskih, okoljskih in socialnih ciljev na nacionalni in lokalni ravni. The Development Assistance Committee (DAC), tako definira strategije trajnostnega razvoja kot »/.../ sklop sodelujočih in stalno napredujočih procesov analiziranja, koordiniranja, planiranja in investiranja, ki vključujejo ekonomske, družbene in okoljske dejavnike družbe z namenom iskanja rešitev na področjih s trenji /.../« (OECD DAC v Dalal–Clayton in Bass 2002, 31).

Evalvacijo oziroma evalvacijsko raziskavo Rossi in Freeman definirata kot »/.../ sistematični pristop procesov družbene raziskave, za ocenitev konceptualizacije, oblike, implementacije in koristi družbenih programov /.../« (Rossi in Freeman 1993). V diplomskem delu se sklicujem predvsem na definicijo Organizacije za ekonomsko sodelovanje in razvoj (OECD), ki evalvacijo opredeljuje kot »/.../ sistematično in objektivno ocenjevanje projektov, programov in politik, kjer je glavni cilj opredelitev, ali so bili doseženi zastavljeni cilji. Evalvacija nam omogoča pridobitev informacije, ki so verodostojne in uporabne, da jih lahko uporabijo vse vpletene strani« (Schubert in Störmer 2006, 7).

Temeljni pojem v diplomskem delu je tudi **analiza**, ki po Dalal-Clayton in Bass predstavlja »/.../ proces identificiranja in doprinosa relevantnega znanja v izzive trajnostnega razvoja; proces identifikacije lukenj v znanju ter proces odpravljanja letih« (Dalal-Clayton in Bass 2002, 114) Z besedo analiza je povezana tudi ocenitev oziroma tako imenovan »assessment«. Ocenitev predstavlja trajajoč proces, ki se začne v pripravljalni fazi in vključuje različne akterje: ministre, strokovnjake in civilno družbo. Osredotoči se predvsem na tehnične, odločevalske in institucionalne probleme in jih analizira na objektivni način.

2 TRAJNOSTNI RAZVOJ

2.1 Zgodovinski razvoj koncepta trajnostnega razvoja

Usmerjenost v gospodarski napredek in želja po vse večjem dobičku je v začetku 20. stoletja zasenčila prve probleme z okoljem (Berglez 2007, 16). Okoljski problemi, kot so neracionalno izkoriščanje naravnih dobrin, onesnaženje zraka ter prevelika industrializacija so bili označeni kot lokalni problemi (predvsem) razvitega Severa. S krepitevijo tako imenovanega modernega okoljevarstva¹ v 60-ih letih 20. stoletja pa postanejo okoljska vprašanja vse bolj pomembna. Problemi, kot so zakisanost jezer in gozdov Švedske ter zastrupitev rib v antarktičnih in arktičnih morjih, postanejo mednarodni problemi, s tem pa se okoljska vprašanja uvrstijo na dnevni red mednarodnih organizacij in konferenc (Reid 1996, 3).

V 60-ih in 70-ih se na mednarodni dnevni red uvrstijo vprašanja o povezavi ekonomije in nadaljnjega družbenega razvoja z varstvom okolja (Lukič 2004, 21). Prvi članek, ki je resno opozoril na problem zloma družbe in nepopravljivega uničenja naravnih sistemov ob takratnih trendih, je bil v britanski reviji *The Economist* objavljen članek Edwarda Goldsmitha in Roberta Allena, *A Blueprint for Survival (The Ecologist)*.

Ključna ideja njunega dela je, da bolj kot se bo gospodarstvo razvijalo, večji bo državni interes po pospeševanju gospodarske rasti, saj sama gospodarska rast posledično povzroča še večjo gospodarsko rast (Goldsmith in Robert 1972, 1.pogl.). Avtorja navajata šest glavnih razlogov, zakaj velja to vzročno razmerje:

1. ker tehnologija uničuje naravne ekosisteme, hkrati pa ustvarja potrebo po novih tehnologijah, ki lahko odpravijo to škodo;
2. ker gospodarska rast vodi k rasti prebivalstva, povečanje prebivalstva pa ustvarja potrebo po novih delovnih mestih, ki posledično pomenijo večjo gospodarsko rast;

¹ Okoljevarstvo ali environmentalizmem zaznamuje javna zaskrbljenost za stanje okolja in produciranje novih političnih idej o okolju ter pojav množičnih družbenih gibanj v zahodnem svetu (Bahor 2005, 14). Oblika okoljevarstva, ki se pojavi v 60-ih letih prejšnjega stoletja, se od okoljevarstva, ki se pojavi kot odziv na industrijsko revolucijo, razlikuje v dveh točkah. Vodila ga je ideja globalne okoljske krize, ki ogroža obstoj človeštva. Ta nova doba rizične družbe je namreč s seboj prinesla ogroženost planeta Zemlje domov, v dnevno sobo (v prostor intimnega) (Bahor 2005, 14). Druga razlika pa je v tem, da je moderno okoljevarstvo zahtevalo radikalno preoblikovanje vrednot in družbenih struktur.

-
3. ker je cilj vlad pospeševanje gospodarske rasti, saj se ob ugodni gospodarski rasti izognejo problemu nezaposlenosti prebivalstva;
 4. ker ustvarjanje finančnih presežkov pospešuje nadaljnja vlaganja, kar spodbuja rast;
 5. ker se moč vlade ocenjuje po zmožnostih dviga življenjskih standardov ter po dvigu bruto nacionalnega proizvoda (BDP) in;
 6. ker bi brez gospodarske rasti izgubili zaupanje v ekonomijo, s tem pa bi povzročili propad družbe (Reid 1996, 30).

Da bi se izognili zlomu celotne družbe, ki ga v članku omenjata avtorja, bi morali ustvariti stabilno družbo, ki bi upoštevala sledeče zapovedi:

- zmanjšati bi morali vpliv na ekološke procese;
- povečati varovanje naravnih materialov in energije;
- ustvariti uravnoteženo populacijo (izgube se enačijo s pridobitvami);
- zagotoviti takšen socialni sistem, v katerem se ljudem ni potrebno bojevati za preživetje (Goldsmith in Robert 1972, 3.pogl.).

Tako bi se ustvarila tako imenovana »steady state« ekonomija, ki je samozadostna, energetske varčna, uporablja tehnologije, ki imajo majhen vpliv na okolje ter je sestavljena iz ruralnih skupnosti, v katerih je ljudem bolj pomembna kvaliteta življenja kot kvantiteta (Reid 1996, 30).

Pesimistični napovedi članka A Blueprint for Survival je leta 1972 sledilo še obsežno poročilo Rimskega kluba Meje rasti² pod vodstvom Donella H. Meadows, Dennis I. Meadows, Jorgen Randers, William W. Behrens III (Reid 1996, 31).

Delo Meje rasti se je osredotočilo na predstavitev posledic, ki lahko nastanejo, če se bo gospodarska rast stopnjevala z dosedanjo hitrostjo. Svojo raziskavo so utemeljili na podlagi računalniške simulacije – World 3, ki jo je oblikoval Jay Forrester in je prikazovala nadaljujoče eksponente rasti v petih notranje povezanih trendih globalne zaskrbljenosti za okolje: industrializaciji, rasti populacije, vsestranski slabi prehranjenosti, pomanjkanju neobnovljivih virov in ekološki škodi (Reid 1996, 31).

² V izvirmiku Limits to Growth.

World 3 model je prikazal serijo scenarijev, ki bi se lahko zgodili, na podlagi različnih vrednosti spremenljivk, ki označujejo spremembe (Connelly in Smith 1999, 41).

Tako analiza, ki jo je opravil Rimski klub, kot analiza, ki sta jo nekaj mesecev prej pripravila Goldsmith in Robert, sta pokazali, da bo gospodarska rast ob nespremenjenih trendih dosegla svojo mejo že v naslednjih sto letih (Praznik 2003, 5). Tudi če so v model vključili najbolj optimistična predvidevanja z vsemi koristmi tehnologije, naj bi rast vodila v zlom, kar bi posledično vodilo v pomanjkanje virov, česar dolgoročna posledica bi bila padec industrijske proizvodnje in pomanjkanje hrane do leta 2010 (Reid 1996, 31). Globalno ravnotežje pa je lahko doseženo le tako, da bodo zadovoljene osnovne materialne potrebe vsakega človeka, hkrati pa bo imel vsak človek enako priložnost, da realizira svoj potencial; prej ko se bodo ljudje začeli zavedati pomembnosti omejitve zgoraj omenjenih trendov rasti, večje bodo možnosti, da pri tem tudi uspejo (Redclift 1995, 53).

Kljub pesimističnim napovedim, ki sta jo podala oba članka, pa osnovni namen le-teh ni bil napovedovanje prihodnosti, temveč spodbujanje zelene debate v strokovnih in nestrokovnih krogih. Prvotno razumevanje okoljskih problemov kot lokalnih se je razširilo na mednarodno ravan. S tem pa so se povečale številne mednarodne aktivnosti na področju varovanja okolja.

Združeni narodi so leta 1972 s sklicem konference »The United Nation conference on the Human Environment« v Stockholmu prvič javno izrazili namen državnega povezovanja s ciljem reševanja okoljskih problemov, ki so s tem dobili jasne mednarodne dimenzije (UNEP 1972). Kljub temu, da Stockholmska konferenca ni bila prvi poskus meddržavnega povezovanja, pa jo še vedno pojmuje kot mejnik v razvoju globalnih odgovorov na okoljske probleme in je prav s tega vidika ključna v procesu oblikovanja koncepta trajnostnega razvoja (Reid 1996, 36).

Konferenca v Stockholmu je pomembna tudi z vidika sprejemanja dveh dokumentov, ki so ju oblikovali predstavniki 119 držav ter 400 predstavnikov nevladnih organizacij. Prvi dokument, Stockholmska deklaracija o človeškem okolju, skupaj z Deklaracijo o človekovih pravicah sestavlja Ustavno listino Združenih narodov in vsebuje 26 načel, ki

temeljijo na človeških aktivnostih, ki povzročajo največ okoljskih problemov (Reid 1996, 37).

Drugi dokument, Akcijski plan za človeško okolje (Action plan for the Human Environment), pa je sestavljen iz 109 priporočil za globalno ocenjevanje, okoljski menedžment in podporne ukrepe (Reid 1996, 37). Kljub številnim priporočilom, ki jih predlaga akcijski plan, pa le-ta v množici dokumentov, ki se ukvarjajo z okoljskimi problemi, ne igra odločilne vloge. Čeprav je bil učinek obeh dokumentov sprejetih na konferenci zelo majhen, lahko Stockholmski konferenci priznamo uspeh umestitve okoljskih problemov na mednarodno politično prizorišče ter ustanovitev okoljskega programa Združenih Narodov (United Nations Environment Programme (UNEP)). (Reid 1996, 37-8).

UNEP, ki je predstavljal prvi mednarodni okoljski program, je deloval predvsem kot upravni svet za okoljske programe znotraj Združenih Narodov (ZN) (UNEP). Poskušal je ustvariti širšo okoljsko zavest znotraj ZN ter biti izvor financiranja za vse okoljske procese. Največji uspeh, ki ga lahko pripišemo UNEP-u pa je spodbujanje držav k razvoju okoljskih politik, ter sooblikovanje naslednjega pomembnega dokumenta v razvoju koncepta trajnostnega razvoja, The World Conservation Strategy (Reid 1996, 37-38).

Mednarodno združenje za ohranjanje narave (International Union for the Protection of Nature (IUPN)), je leta 1980 objavilo World Conservation Strategy (WCS). World Conservation Strategy je prvo delo, ki je predstavilo besedo »trajnostni razvoj« (TR) in njegov koncept (World Conservation Strategy 1980). Po definiciji WCS je bil cilj »povezovanje ohranjanja in razvoja z namenom, da zagotovimo preživetje in dobro počutje vsem ljudem kljub spremembam v okolju« (Reid 1996, 38). V ta namen so definirali glavne cilje za doseg trajnostnega razvoja:

- ohranjanje osnovnih ekoloških procesov in »life-support« sistemov;
- ohraniti generično raznolikost in
- zagotoviti trajnostno koristnost živih bitij in ekosistemov,

h katerim so dodali seznam zahtev, ki morajo biti izpolnjene (Reid 1996, 39). Kljub temu da WCS išče v trajnostnem razvoju rešitve okoljskih problemov, pa se osredotoči

na okoljsko raven trajnostnega razvoja in iz svoje definicije pa izpusti družbeno in ekonomsko raven (Baker in drugi 1999, 2).

Leta 1986 se je z Ottawsko konferenco nadaljevalo delo IUPN. Na konferenci so prišli do sklepa, da je potrebno radikalno spremeniti stari model razvoja in vpeljati novo alternativno družbo z alternativno obliko razvoja. Trajnostni razvoj mora biti oblikovan kot odziv na *laissez-faire* ekonomijo, ki obravnava naravne vire kot svobodne dobrine, in vključevati moralno odgovornost ljudi. Na konferenci so tako oblikovali pet zahtev, ki jih mora izpolnjevati koncept trajnostnega razvoja:

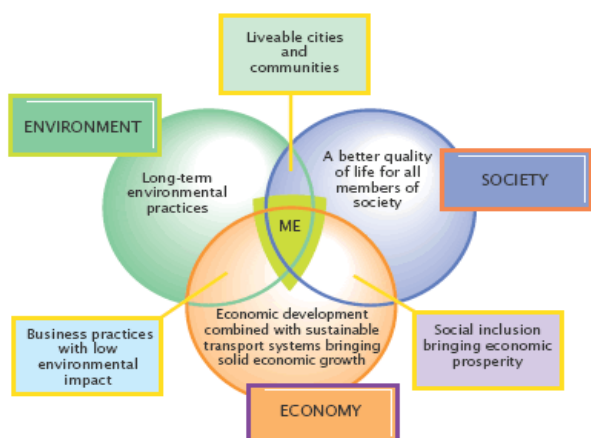
1. povezovanje varovanja okolja in razvoja;
2. zadovoljevanje osnovnih človeških potreb;
3. doseganje enakosti in socialne pravičnosti;
4. določila o družbeni samodoločenosti in kulturni raznolikosti in
5. ohranjanje ekološke integritete (Reid 1996, 54).

Zaradi močne povezanosti ene zahteve z drugo težko določimo hierarhični vrstni red, ki bi lahko postavil definicijo trajnostnega razvoja.

TR je dobil širši družbeni in politični pomen šele s poročilom *Naša skupna prihodnost* (*Our Common Future*), bolj znanim kot Brundtlandsko poročilo, ki ga je leta 1987 izdala Svetovna komisija za okolje in razvoj (WCED) (Bahor 2005, 33). Brundtlandsko poročilo je razširilo agendo o TR na vse mednarodne institucije, agencije in nevladne organizacije. Poročilo je opredeljevalo TR kot proces, kjer bodo potrebne institucionalne spremembe, spremembe v izkoriščanju virov, investicij, orientacij v tehnološkem razvoju in kot nespremenljivo stanje (WCED 1987, 2. pogl.).

Vse te napovedane spremembe morajo sovpadati s potrebami sedanje in prihodnje generacije. *Trajnostni razvoj* pomeni namreč »zadovoljiti trenutne potrebe, ne da bi pri tem ogrozili zadovoljevanje potreb prihodnjih generacij« (WCED 1987, 2. pogl.). V središču koncepta so torej ekonomska, družbena in okoljska dejstva, ki morajo med seboj delovati skladno (Glej Sliko 2.1.) (Dalal–Clayton in Bass 2002, 12).

Slika 2.1: Koncept trajnostnega razvoja

Vir: International Association of Public Transport

Ta publikacija vsebuje tudi seznam globalnih zahtev, ki bi jih razvojno morala upoštevati nacionalni in internacionalni program, da bi dosegli TR:

- *politični sistem*, ki spodbuja aktivno državljanstvo v procesu odločanja,
- *ekonomski sistem*, ki omogoča presežke in tehnološki razvoj,
- *družbeni sistem*, ki blaži napete odnose, ki izhajajo iz neuravnoveženega razvoja,
- *produkcijski sistem*, ki spoštuje razvoj, temelječ na ekologiji,
- *tehnološki sistem*, ki išče nove rešitve,
- *mednarodni sistem*, ki daje prednost uravnoveženemu razvoju trga in financ,
- *administrativni sistem*, ki je dovolj fleksibilen in ima sposobnost, da se prilagaja (WCED 1987, 2. pogl.).

Kljub natančni opredelitvi podpornih sistemov, ki bodo dolgoročno pripeljali do TR, pa je poročilo izpustilo okoljevarstveni sistem, ki je za doseganje TR ključna komponenta. Čeprav je poročilo Naša skupna prihodnost prineslo prispevek k okoljevarstvu, pa je po drugi strani še vedno preveč poudarka dajal organizacijam in človekovim pravicam na področju participacije v procesu odločanja (Reid 1996, 16).

Leta 1991 je The International Union for Conservation of Nature (IUCN) izdal drugi večji politični dokument *Skrb za Zemljo (Caring for the Earth)*, ki je preusmeril pozornost od ohranjanja k življenju po načelu trajnosti (Bahor 2005, 33). Poročilo se s svojo vsebino navezuje na poročilo iz sedemdesetih let, ki je prvič izpostavilo potrebo po izboljšanju kvalitete življenja ljudi, vendar ga v več stopnjah tudi nadgrajuje (IUPN

1991, 1.del). Poleg materialnih dobrin, ki omogočajo kvalitetno življenje, je po njihovem mnenju pomembno tudi: dolgo in zdravo življenje, izobrazba, dostop do virov za spodoben življenjski standard, politična svoboda, zajamčene človekove pravice in nenasilje (Reid 1996, 55).

Načela TR so dobila zelo pomembno podporo na srečanju na vrhu v Riu de Janeiru, ki je potekalo med Konferenco Združenih narodov o okolju in razvoju (Bahor 2005, 34). Koncept trajnostnega razvoja se je tako priključil akcijskemu načrtu za TR – *Agendi 21*, ki spodbuja razvoj TR in vključuje tako finančne in tehnološke zmogljivosti za implementacijo kot institucionalne dogovore znotraj Združenih Narodov. Agenda 21 je načrt za implementacijo TR razvoja po svetu. Kot pomoč pri izvedbi akcijskega programa je bila tako leta 1992 ustanovljena Komisija ZN za trajnostni razvoj, ki je skrbela za opazovanje in pospeševanje realizacije Agende 21 v zavezanih državah (Združeni Narodi 1992; Bahor 2005, 33). To je posvetovanje, ki vodi v akcijske načrte, nove institucije, politične predloge in finančne mehanizme, ki odpirajo okoljsko politično areno (Hempel 1996, 43)

Kot odziv na implementacijo globalnega akcijskega načrta so v devetdesetih sledile tudi številne nacionalne – *Lokalne Agende 21*.

Sočasno z vrhom v Riu je nastal tudi Peti okoljski akcijski program Evropske unije 5.OAP, ki je vključeval večino strateških ciljev in načel Agende 21 (Evropska komisija 1992). Predstavljal je dolgoročni pristop EU k zagotavljanju ciljev trajnostnega razvoja. Preko iskanja novih instrumentov za varstvo okolja je povezal varstvo okolja s konceptom TR, ki naj bi ga uvedli v vse gospodarske sektorje in politike, s političnimi načeli, ki so značilna predvsem za Evropsko unijo, pa je poskušal dopolniti tradicionalni regulativne instrumente. Kljub usmerjenosti programa k konceptu TR pa program ni prinesel bistvenega napredka pri praktičnemu uresničevanju TR (Bahor 2005, 89).

Ponovni poskus zagona integracijskega procesa je bil leta 1998 na Vrhu EU v Cardiffu, kjer so se voditelji zavzeli k vključevanju in identifikaciji ključnih strategij in orodij trajnostnega razvoja (Bahor 2005, 91).

Lizbonska strategija je v dolgoročno kohezivnem duhu TR postavila v osrčje politik in EU nov strateški cilj, da do leta 2010 postane »najbolj konkurenčno in dinamično ter na znanju temelječe gospodarstvo na svetu, ki bo uživalo polno zaposlenost ter ekonomsko in socialno kohezijo« (Bahor 2005, 92; Služba vlade RS za evropske zadeve). Na vrhu v Göteborgu so voditelji EU sprejeli Evropsko strategijo za TR, ki predstavlja pozitivno, dolgoročno vizijo, bolj uspešno, socialno pravično, bolj čisto in zdravo okolje, družbo, ki ponuja bolj kvalitetno življenje za naše in prihodnje generacije. Predvsem pa si prizadeva, da bi gospodarska rast, socialna kohezija in varstvo okolja hodili z roko v roki (Evropska komisija 2002, 9).

2.2 Definicija in osnovni modeli trajnostnega razvoja

Trajnostni razvoj je večdimenzionalni koncept, ki povezuje okolje in razvoj na lokalni, nacionalni in mednarodni ravni; povezuje sedanje in prihodnje generacije, učinkovitost in enakost, vladne in družbene akterje (Bahor 2005, 33). Povezuje dva ključna pojma 20. stoletja, *razvoj*, ki postane po drugi svetovni glavni politični cilj in *trajnost*, ki se s pojavom novih okoljskih gibanj začne povezovati z okoljsko kritiko (Bahor 2005, 33). Kot rezultat nastane ambiciozen in močno kritiziran koncept, ki predstavlja dolgoročen metacij vlad (Meadowcroft 2000, 381).

Koncept TR tako povezuje ekonomsko rast in varstvo okolja. Čeprav je namenoma definiran kot odprt koncept, ga lahko označimo še vedno kot formo in normo, ki krojita vsebino s svojimi pogoji in načeli. Koncept TR tako temelji na prepričanju, da mora biti človeški napredek v skladu z osnovnimi ekološkimi smernicami in človeškimi potrebami (Bahor 2005, 34). V tej luči noben dosežek znanosti in tehnologije ne more nadomestiti trajnosti kot končnega merila.

Kljub nepreglednemu številu tekstov, ki opredeljujejo trajnostni razvoj pa do sedaj še vedno nismo prišli do splošnega soglasja o pomenu besede/koncepta trajnostnega razvoja (Seema 2003, 1). Pezzey jih je povzel na desetih straneh, vendar pa samo iskanje definicij in njihovo nizanje ni smiselno, prav gotovo pa kaže na težavnost definiranja koncepta (Pezzey 1992, 1-20).

Najsplošnejše sprejeta definicija trajnostnega razvoja je bila objavljena v Brundtlandskem poročilu in se glasi: »Trajnostni razvoj zadovoljuje potrebe sedanjega človeškega rodu, ne da bi ogrozili možnosti prihodnjih rodov, da zadovoljijo svoje potreb« (WCED 1987, 2.pogl.). Omenjena definicija vključuje načela intergeneracijske enakosti, kjer upošteva potrebe prihodnjih generacij v oblikovanju in uresničevanju sodobnih politik in intrageneracijske enakosti, kjer se ukvarja z zadovoljevanjem osnovnih potreb sedanjih generacij, kjer je revščina videna kot vzrok in posledica netrajnostnega obnašanja (Baker in drugi 1997, 4).

Ker je bil koncept trajnostnega razvoja opredeljen bolj kot teoretični pojem in manj kot praktični pojem, se številni avtorji odločijo definirati koncept TR preko integracije ekološke, ekonomske in družbene sfere (Schubert in Störmer 2007, 3). Tako obstaja več praktičnih modelov opredeljevanja koncepta TR:

1. TRISTEBRNI SISTEM TR

Izhodiščna točka tristebnega sistema je konfliktni odnos »*trade-off*« med ekonomijo in ekologijo. Kasneje se je sistemu priključila tudi družbena dimenzija, ki bi dolgoročno omogočala stabilnost (Schubert in Störmer 2007, 3). Tristebni sistem sestavljajo trije elementi:

1. *Ekonomija*: Ekonomski trajnostni sistem mora biti sposoben proizvesti dovolj proizvodov in storitev, da ohranja obvladljiv sistem vlade in zunanjskega dolga in se izogne močnim sektorskim neravnovesjem, ki uničujejo kmetijsko in industrijsko produkcijo (Harris 2000, 6-18).

2. *Okolje*: Okoljski trajnostni sistem mora ohranjati sistem naravnanih virov, izogibajoč se pretiranemu izkoriščanju le-teh. Gre predvsem za ohranjanje biološke raznolikosti, stabilnosti atmosfere in vseh drugih ekoloških funkcij, ki primarno niso označene za ekonomski vire (Harris 2000, 6-18).

3. *Družba*: Družbeni trajnostni sistem mora doseči razporejanje moči, nadzorovanje družbenih storitev (zdravstvo, izobraževanje,...) ter zagotoviti politično odgovornost in volilno udeležbo (Harris 2000, 6-18).

Vsak izmed treh elementov na svoj način definira in ustvarja trajnostni sistem. Sam koncept TR lahko zaživi le ob sožitju in povezovanju vseh treh elementov v skupen sistem, ki si prizadeva za ustvarjanje trajnosti v celotni družbi (Harris 2000, 6-18).

2. RAZŠIRJENI TRISTBRNI MODEL:

V razširjenem tristebnem modelu je TR razumljen kot regulativni koncept, saj poleg ekonomije, okolja in družbe, kot nadgradnjo vključuje tudi *vladanje in moralo* (Schubert in Störmer 2007, 3). Prvotnemu sistemu je tako dodal nematerialno težo, ki je lahko izražena bodisi preko vrednot zapisanih v zakonih, bodisi medsebojni komunikaciji v procesu soodločanja.

3. KAPITALNI MODEL (*The Capital's model*)

Glavna značilnost kapitalnega sistema je, da koncept TR razume kot koncept obvarovanja ter ohranjanja virov z obzirom zagotavljanja dobrin in storitev, ki jih družba potrebuje. Kapitalni model za osnovo vzame tristebni model, vendar pa preimenuje elemente v *naravni kapital, ekonomski kapital in družbeni/politični kapital* (Etkins in Medhurst 2006, 476). Družbeni oziroma politični kapital nadalje deli na *človeški kapital* (teme, ki se ukvarjajo s posamezniki – izobraževanje, zdravstvo, inovacije, podjetništvo itd.) in na *družbeni kapital* (odnosi med posamezniki). Prav zaradi delitve na različne oblike kapitala naj bi koncept trajnostnega razvoja postal uresničljiv (Schubert in Störmer 2007, 4).

4. TRAJNOSTNI RAZVOJ KOT PROCES UČENJA

Slednji model obravnava TR kot zelo kompleksen sistem, ki težko definira natančne cilje. Prav zaradi slednjega dejstva je zato nujno, da koncept TR razumemo kot razvojni proces, ki deluje v okviru razvojnih točk. Za lažjo operacionalizacijo koncepta TR kot procesa učenja sta Thierstien in Walser predstavila dvojno strategijo, ki bi lahko olajšala opredmetenje koncepta (Thierstien in Walser v Schubert in Störmer 2007, 125-140).

Prva oblika razume TR kot dolgoročni globalni projekt, ki ima za glavni cilj spreminjanje vrednot. Na drugi strani pa druga oblika spodbuja povezovanje kratkotrajnih strategij in programov s konceptom TR. Jahn vidi v tem modelu celo možnost, da zaobidemo osredotočenost na zgolj na okoljske probleme ter na varovanje naravnih virov, in da odpremo koncept novim družbenim procesom, kot je na primer družbeno učenje, ki spodbuja trajnost in stabilnost, kar lahko dosežemo z:

- zavedanjem, da imajo vse naše akcije ekonomske, okoljske in družbene vplive;
- spodbujanjem državljanske udeležbe, ki povzroči povezovanje družbe in s tem spodbuja večjo pripravljenost ljudi na sodelovanje v politiki;

-
- kompromisi, ki bodo okrepili enakost pri razdeljevanju moči in naravnih virov;
 - družbenimi izboljšavami, ki bodo ustvarili nove družbene, ekonomske in tehnološke možnosti za prehod v družbo trajnostnega razvoja (Jahn 1997, 71-76; Schubert in Störmer 2007, 5).

5. TRAJNOSTNI RAZVOJ KOT POLITIČNI KONCEPT

Trajnostni razvoj, opredeljen kot politični koncept v tradicionalni okoljevarstveni diskurz pripelje predstavo o trajnosti, ki zahteva obsežen prenos družbenih, ekonomskih in okoljskih prioritet (Bahor 2005, 35).

Razvoj je razumljen kot preoblikovanje, kjer gre za kombiniranje ekonomske rasti s širšimi družbenimi in kulturnimi spremembami, ki bodo omogočale posameznikom, da razvijejo svoje potenciale (Bahor 2005, 35). Koncept TR se tako opredeljuje kot proces k spremembam, v katerih morajo ključne sestavine delovati kot v večji harmoniji z ekosistemom.

Številni avtorji, npr. Lafferty, Jacobs in O'Riordan primerjajo koncept TR s koncepti demokracije, svobode in družbene pravičnosti, za katere velja, da zanje po eni strani obstajajo razumevanje na prvi stopnji in splošno politično soglasje, po drugi strani pa v zvezi s osnovnimi idejami obstaja globoko nesoglasje (Lafferty, Jacobs in O'Riordan v Baker in drugi 1997, 7). Splošno obstaja v verzijah TR kot političnega koncepta pet osnovnih načel:

- *Demokracija*: Kot je navedeno v samem opisu koncepta TR, »TR zahteva politični sistem, ki zagotavlja učinkovito participacijo državljanov v odločevalskem procesu /.../« (WCED v Bahor 2005, 37). To pomeni, da TR poudarja pomen demokracije pri reševanju okoljskih problemov, ob enem pa si prizadeva za doseganje intrageneracijske enakosti. Marginaliziranim skupinam naj bi tako TR zagotavljal možnost, da zadovoljijo svoje osnovne potrebe, razvitim pa naj bi ponujal možnost sodelovanja v skupnostih s posvetovalnimi procesi, v državljanskih pobudah in možnost krepitev moči institucij lokalne demokracije. Demokracija znotraj koncepta TR je pomembna, ker spodbuja javno podporo za okoljske iniciative (Bahor 2005, 37).
- *Enakost*: je osrednja značilnost okoljske politike. Koncept trajnostnega razvoja predpostavlja, da so vsi ekonomski problemi povezani s ekonomskimi in

družbenimi neenakostmi. Če delujemo v škodo ene sfere hkrati delujemo v škodo druge sfere. Ricoveri pravi, da je boj za ustvarjanje bolj zelenega sveta neločljivo povezan z bojem za zmanjšanje družbene neenakosti (Ricoveri v Bahor 2005, 37). Brundtlandska definicija TR-a ima zato jasno sporočilo, da TR ni možen, če bodo še naprej ostajale revščina in močne družbene neenakosti; nujno je torej prizadevanje za intra- in inter- generacijsko enakost (Bahor 2005, 37).

- *Načelo pravičnosti:* paradigma TR se ukvarja z zapletenostjo in negotovostjo, ki sta značilni za oblikovanje okoljskih politik, še posebej, kjer sta vključeni tehnologija in znanost (Bahor 2005, 38). Načelo pravičnosti je praktičen izraz integracijske enakosti, saj v kolikor želimo obvarovati planet za prihodnje generacije, moramo biti prepričani, da naša dejanja ne bodo povzročila nepopravljive škode okolju (Carter 2001, 205).
- *Načelo vključevanja:* se osredotoča na sektorsko in horizontalno povezanost različnih sektorjev znotraj države. Cilj je torej večstranska povezanost sektorskih politik, kar pa lahko v obstoječem sistemu dosežemo le z administrativno reformo (Carter 2001, 208-209).
- *Načrtovanje:* TR mora biti načrtovan, saj obstaja preveč kompleksnih odvisnosti med političnimi, družbenimi in ekonomskimi dejavniki, da bi jih prepustili naključju (Bahor 2005, 39).

2.3 Modeli trajnostnega razvoja

Trajnostni razvoj kot koncept se je skozi čas oblikoval v dvoumen koncept, ki je na nekaterih področjih zelo radikalen, na drugih pa brez zadržkov sprejema obstoječe stanje. Prav zaradi dvoumnosti v razumevanju koncepta trajnostnega razvoja je zato smiselno oblikovati tipologijo konceptov, ki omogočajo bolj jasno razumevanje, na katerem polu se nahaja določeno pojmovanje TR (Bahor 2005, 39-40).

Baker in drugi v svojem delu opišejo štiri oblike oziroma modele razvoja TR. Za osnovo oblikovanja tipologije vzame razmerje med antropocentričnim in ekocentričnim pogledom na svet in naravo (Baker in drugi 1997, 8).

Prvi ekocentrični pogled izhaja iz predpostavke, da je narava v bistvu metafora za enotnost, medsebojno odvisnost in novi moralni red (O'Riordan v Baker in drugi 1997, 10). Trajnostni razvoj zato v ekocentričnem pogledu zahteva nov moralni in etični pogled na naravo, saj je trajnostni razvoj razumljen kot del naravne poti, ki postavlja parametre za ekonomsko-gospodarsko obnašanje. Človek tako ni nad naravo, ampak postane del narave, kar privede do spoznanja, da je narava pogoj za ekonomske, družbene in politične aktivnosti (Baker in drugi 1997, 10). Da pa bi lahko uveljavili takšen tip trajnostnega razvoja moramo v delovanje vpeljati tehnologijo, ki bo v sožitju s naravnimi zakoni, manjša po obsegu ter, da bo razumljiva za ljudi, ki bodo po večini povezani preko lokalnih skupnosti. Ekocentrični pristop so sprejele predvsem ekološke interesne skupine in večina zelenih strank (Baker in drugi 1997, 10).

Drugi, antropocentrični pogled temelji na poseganju v naravo, saj nam narava predstavlja zgolj orodje za doseg človeških ciljev. TR razumljen v antropocentričnem pogledu v nasprotju z ekocentričnem pogledu pomeni človeško nadvlado nad naravo in naravnimi viri. Skrajna oblika antropocentričnega pogleda se tako zavzema za čisto silo, ki bo spodbujala industrijski, ekonomski in tehnološki napredek. O'Riordan opredeljuje »čisto silo« prek elementov, ki so značilni predvsem za *tehnokracijo* kot obliko ideološke paradigme (O'Riordan v Baker in drugi 1997, 11). Bahor navaja, da so slednji pristop sprejele politične stranke, poslovni svet in sindikati ter vlade z birokracijami na splošno, med njimi tudi EU (Bahor 2005, 44). Vsi omenjeni ne predvidevajo velikih sprememb v političnem ali ekonomskem procesu ali v odnosu med človekom in okoljem (Bahor 2005, 44).

Na kontinuumu človek – okolje oziroma antropocentričnost – ekocentričnost lahko zasledimo štiri modele TR:

1. Samotežni pristop (model globalnega trga)

Model globalnega trga ali samotežni model temelji na predpostavki, da zaloge človeškega in naravnega kapitala ostajajo konstantne skozi čas (Bahor 2005, 40). Simon in Kahn, ki sta pobudnika tega modela, vidita razvoj v razširjanju zahodnega tipa kapitalizma na področja, ki doslej še niso doživela razvoj v materialnem pomenu (Simon in Kahn v Baker in drugi 1997, 12). Model globalnega trga namreč izhaja iz transnacionalnih industrijskih korporacij in visokih financ, ki spodbuja svobodo

inovacij in prosto trgovino, maksimizacijo outputa in ekspanziji posameznih ekonomij, lokalnih in nacionalnih, ki se odraža prek vložka v tehnologijo. V modelu globalnega trga okolje predstavlja zgolj sredstvo za zadovoljevanje potreb ekonomskega sistema. Trajnostni razvoj tako znotraj globalnega modela postane zgolj sinonim za trajnostno rast, kjer se rast vrednoti po povečanju bruto nacionalnega proizvoda in se izraža prek ekonomskih instrumentov kot so prihodek, investicije, dobiček in izvoz, skrb za okoljske posledice pa pustijo ob strani (Bahor 2005, 40).

2. Šibka trajnost

V nasprotju s modelom globalnega trga, šibka trajnost poskuša povezati kapitalistično rast s okoljsko zavestjo. David Pearce, zagovornik modela in avtor dela *A Blueprint for a Green Economy*, predpostavlja, da so lahko neoklasična ekonomska načela prenesemo tudi v sistem reševanja okoljskih problemov (Baker in drugi 1997, 13). Cilj politik tega pristopa je še vedno ekonomska rast, vendar pa lahko v odločanje vključimo tudi ekonomske stroške, saj je okolje popolnoma ekonomsko merljivo. Pristop je imel močan vpliv na mednarodne institucije, kot sta Svetovna banka in Združeni Narodi, in je po mnenju Redclifta in Goodman postal skoraj sinonim s pojmom okoljsko upravljanje v teh institucijah (Redclifta in Goodman v Baker in drugi 1997, 14). Šibka trajnost je tako blizu antropocentričnem in tehnocentričnem pogledu na okolje, kar pomeni, da zagotavlja materialno in okoljsko bogastvo, a obe obliki bogastva imata le družbeni namen: okolje je videno kot ogromen potencial v službi človeštva (Baker in drugi 1997, 14).

3. Močna trajnost

Medtem ko je za model šibke trajnosti ključni predpogoj za ohranitev okolja ekonomski razvoj, pa je za močno trajnost značilno, da predpostavlja okolje kot predpogoj za ekonomski razvoj. Brundtlandsko poročilo kot tipičen primer močne trajnosti predpostavlja drugačen ekonomski razvoj, ki bo usmerjen v okoljsko dimenzijo. Pozicija močne trajnosti namreč zagovarja politične in ekonomske politike, ki jih vodi imperativ razvoja okolja. Vključiti moramo tržno regulacijo in državno intervencijo z uporabo širokega spektra instrumentov in orodij. Med najbolj značilnimi instrumenti so zakonske regulative, finančne iniciative, ekološki davki, nadomestila za onesnaževanje ter subvencije. Model močne trajnosti se tako usmerja predvsem na zakonske in

ekonomske instrumente načrtovanja, ki spodbujajo upravljanje z viri in razvoj širokega spektra pokazateljev trajnostnega razvoja (Bahor 2005, 43).

4. Idealni model

Arne Naess, Edward Echlin in Edward Goldsmith, zagovorniki idealnega modela trajnostnega razvoja, se osredotočijo na temeljito strukturno spremembo v družbi, ekonomiji in političnem sistemu, ki bi se odražala prek radikalne spremembe odnosa človeštva do okolja v gibanju ekologije (Naess, Echlin in Goldsmith v Bahor 2005, 43). Idealni model poudarja idejo, da mora človeštvo v ekosistem vrniti prav toliko, kolikor iz njega vzame, zato skupne rasti ne merimo v kvantitativnem pomenu, ampak mora biti ta izražena prek kvalitete življenja. Pri idealnem modelu trajnostnega razvoja se poudarja družbena dimenzija razvoja, kar pomeni, da so v celotni družbi pomembne tudi neprofitne organizacije in dejavnosti, ki izboljšujejo kvaliteto življenja. Okoljevarstvo postane nujno, saj omogoča nadaljnjo uporabo naravnih virov. Idealni model trajnostnega razvoja torej ni le skrajna točka na kontinuumu, temveč postane nova razvojna paradigma (Baker in drugi 1997, 17; Bahor 2005, 44).

3 DOKUMENTI V LUČI TRAJNOSTNEGA RAZVOJA

3.1 Nacionalne strategije trajnostnega razvoja

V zadnjih tridesetih letih smo bili priča številnih sprememb, ki jih svet do sedaj še ni poznal. V državah v razvoju se je pričakovana starost povečala za več kot 20 let, upadlo je število umrlih, število šolajočih se je skoraj podvojilo. Nastale so številne spremembe pri preskrbi z zdravstvenimi storitvami, v izobraževalnih sistemih in proizvodnji živil. Poleg pozitivnih posledic razvoja beležimo tudi številne negativne posledice. Tako se vse bolj povečujeta ekonomska neenakost in revščina, priča smo negativnim posledicam bolezni kot je HIV-AIDS, podnebnim spremembam in spremembam okolja (Dalal-Clayton in Bass 2002, 7-10).

Prav številne negativne posledice, ki so nastale kot odziv na neprimerne razvojne strategije, so prispevale k oblikovanju prvih jasnih smernic pri oblikovanju *trajnostnega razvoja*, ki so nastale leta 1992 na Konferenci v Riu de Janeiru (European Sustainable Development Network; Združeni Narodi). Cilj naj bi tako bil razvoj, ki ga bodo lahko

države dosegle preko pozitivnega ekonomskega in družbenega razvoja, ki ne bo povzročal okoljskih problemov, hkrati pa bo ščitil razvojne možnosti naslednjih generacij. Poleg potrjene definicije je bil rezultat Konference v Riu de Janeiru tudi izoblikovanje ideje o svetovnem programu za doseg trajnostnega razvoja – Agenda 21. Ta je veljala kot prvi akcijski plan, ki je nastal z namenom udejanjanja idej in načel okoljske konference (European Sustainable Development Network; National Strategies for Sustainable Development; Združeni Narodi).

Države so se v ta namen obvezale, da bodo sprejele nacionalne strategije trajnostnega razvoja, ki bodo harmonizirale različne panožne, ekonomske, družbene in okoljske politike in programe oziroma oblikovale takšne načrte, ki bodo zagotavljali družbeno odgovorni ekonomski razvoj, ki bo deloval v dobrobit naslednje generacije (Združeni Narodi 1992, 4.pogl.). Hkrati pa so sprejeli idejo o strateškem pristopu k reševanju globalnih in nacionalnih problemov. Številne države so se namreč predhodno soočale s premajhno usmerjenostjo k zastavljenim ciljem. Strateški pristop k reševanju problemov jim je omogočil:

- premik od fiksnih načrtov k bolj dinamičnemu pristopu pri oblikovanju implementacijskih načrtov, ki se odzivajo na spremembe;
- vključitev subjektov v proces trajnostnega razvoja;
- premik od centraliziranega odločevalskega procesa odločanja k decentraliziranemu;
- vključiti medpanožno povezovanje pri iskanju rešitve (Dalal-Clayton in Bass 2002, 29).

Nacionalne strategije za trajnostni razvoj tako od konference v Riu de Jeneru postanejo strateško usmerjene na ekonomski, socialni in okoljski vidik. Njihov glavni cilj je koordiniranje, udeležba in usmerjanje procesa in akcij v smeri doseganja ekonomskih, okoljskih in socialnih ciljev na nacionalni in lokalni ravni. The Development Assistance Committee (DAC), tako definira strategije trajnostnega razvoja kot »/.../ sklop sodelujočih in stalno napredujočih procesov analiziranja, koordiniranja, planiranja in investiranja, ki vključujejo ekonomske, družbene in okoljske dejavnike družbe z namenom iskanja rešitev na področjih s trenji /.../« (OECD DAC v Dalal–Clayton in Bass 2002, 31).

Nacionalna strategije za trajnostni razvoj po definiciji UNDESA ne nastanejo na podlagi enega pristopa oziroma na enak način (UNDESA 2001). Vsaka država mora tako definirati svojo nacionalno strategijo upoštevajoč politične, zgodovinsko-kulturne in okoljske okoliščine. Kljub različni vsebini pa morajo nacionalne strategije slediti osnovnim načelom in končnemu cilju – ravnovesju ekonomskih, socialnih in okoljskih elementov. V ta namen je DAC leta 2001 izdal smernice, ki bodo v pomoč državam pri oblikovanju njihovih nacionalnih strategij trajnostnega razvoja. Na podlagi osnovnih elementov: posvetovanje, lastništvo in realnimi cilji, so oblikovali 12 načel za oblikovanje strategij trajnostnega razvoja.

1. *Usmerjenost na ljudi*: učinkovita strategija zahteva pristop, ki vključuje ljudi, saj s tem zagotavlja dolgoročno vključevanje marginalnih skupin.
2. *Dolgoročnost*: najučinkovitejše so tiste strategije, ki so oblikovane za daljše obdobje, hkrati pa imajo soglasje vseh vpletenih strani. Hkrati morajo vključevati tudi kratkočasne in srednjeročne spremembe.
3. *Razumljivost in integriranost*: strategije naj bi vključevale ekonomske, družbene in okoljske elemente.
4. *Jasno zastavljena proračunska sredstva*: oblikovane strategije morajo biti vključene v proračunski mehanizem, saj bodo le tako zagotovljena sredstva za zastavljenih ciljev.
5. *Podpora s strani razumljivih in zanesljivih analiz*: vse odločitve morajo temeljiti na podlagi natančnih in zanesljivih analiz, ki jih oblikujejo različni ocenjevalci in obsegajo različna področja.
6. *Povezovanje monitoringa, učenja in izboljšav*: Monitoring in evalvacija morata temeljiti na jasnih pokazateljih, ki v primeru slabih rezultatov prispevajo k identifikaciji in izboljšavi le-teh.
7. *»Country-led« in »nationally-owned«*: številne strategije v preteklosti so bile oblikovane na podlagi zunanjih vplivov, zato je nujen pogoj, da država prevzame vodilo pri oblikovanju nacionalnih strategij.
8. *Podpora najvišjih državnih organov*: v strategiji mora biti jasno navedeno, kdo so udeleženci pri oblikovanju, spreminjanju in financiranju strategije, saj v primeru dolgoročnih strategij pride do nejasnih delitev dela.
9. *Temelji na obstoječih mehanizmih in strategijah*: strategije morajo biti oblikovane na osnovi že obstoječih mehanizmov in strategij, saj se s tem izognemo nepotrebnim zapletom in dodatnemu delu pri ponovnem oblikovanju temeljev.

-
10. *Udeležba*: v proces oblikovanja strategij morajo biti aktivno vključeni različni akterji z različnih področij. Vključenost različnih akterjev namreč omogoča bolj raznolike poglede na zastavljen problem, hkrati pa se s tem oblikuje trdnejše soglasje.
 11. *Povezovanje nacionalne in lokalne ravni*: strategije morajo biti oblikovane z možnostjo prehodov iz nacionalne na lokalno oziroma iz lokalne na nacionalno raven. Glavna načela in smernice morajo biti tako oblikovane na najvišji nacionalni ravni, medtem ko lahko lokalne probleme rešujemo z lokalnimi programi.
 12. *Razvoj in gradnja na obstoječem sistemu*: pri oblikovanju strategij je pomembno, da izčrpamo vsa razpoložljiva sredstva države (OECD DAC v Dalal–Clayton in Bass 2002, 31).

Sledenje načelom strategij trajnostnega razvoja prinaša državam posredne in neposredne koristi. Države namreč identificirajo ključne državne probleme in jih poskušajo učinkovito in trajnostno rešiti. UNDESA opredeli pet glavnih prednosti nacionalnih razvojnih strategij:

1. *podpora odločevalskemu procesu in izboljšanje učinkovitosti javnih politik*: NSDS
 - predstavi možnosti, cilje, vrednote in politike za uspešen trajnostni razvoj,
 - analizira ekonomske, ekološke in družbene probleme na razumljiv in skladen način,
 - predstavlja razvoj vladnih politik trajnostnega razvoja in gradi konsenz med njimi,
 - identificira in oceni posamezne probleme, ter
 - usklajuje politike med sektorji in geografskimi regijami.
2. *Spodbuja mobilizacijo virov*: NSDS
 - spodbuja mobilizacijo državnih človeških, finančnih in materialnih virov z namenom doseči trajnostni razvoj,
 - usmerja donatorska sredstva,
 - spodbuja doseg mednarodnih konservacijskih standardov.
3. *Učinkovita uporaba virov*: NSDS
 - spodbuja učinkovito in premišljeno izrabo naravnih virov,
 - spodbuja nastanek razvojnih programov in projektov ter usmerja njihovo implementacijo,

-
- izboljšuje deljenje koristi, ki nastanejo na podlagi trajnostnega razvoja.
4. *Reševanje problemov*: NSDS
- pomaga prebroditi razlike med družbenimi skupinami in vladnimi organi preko odprtega dialoga.
5. *Spodbujanje človeških zmogljivosti in zmogljivosti institucij*: NSDS
- pomaga načrtovati človeške zmogljivosti, da bi dosegle zastavljene cilje,
 - spodbuja multidisciplinarnost z namenom reševanja multidisciplinarnih problemov (UNDESA 2001).

Ena izmed glavnih prednosti, ki jih NSDS imajo je določanje ciljev in načinov, kako bomo te cilje dosegli. Vse od Konference v Riu nacionalne strategije opredeljujemo kot strategije, ki so nadomestile standardni pristop pri določanju ciljev, z načrtnim, procesnim in fleksibilnim pristopom.

Skozi zgodovino obstoja nacionalnih strategij za trajnostni razvoj se je oblikovalo več oblik strategij, ki za svoj okvir vzamejo drugačen oblikovni, vsebinski ali implementacijski nivo (UNDESA 2001, 12). ZN Komisija za Trajnostni razvoj je nacionalne strategije razvrstila v sedem oblik:

1. **Politično obarvane strategije**: gre za strategije, ki so nastale kot volilni programi pred državnimi volitvami. Značilna primera sta Putinov načrt – Gref plan ter Južnoafriška razvojna strategija – »Growth, Equity and Redistribution (GEAR)«.
2. **Strategije trajnostnega razvoja razvitih držav**: številne razvite države so se usmerile k razvoju svojih lastnih strategij za razvoj. Kanada je leta 1990 oblikovala »Green Plan«, ki se je kasneje razvil v »Načrt do zelene vlade« in kasneje strategijo za trajnostni razvoj.
3. **Dolgoročne državne vizije**: dandanes številne države oblikujejo strategije z strateškim rokom od dvajset do petindvajset let. Gana je oblikovala vizijo do leta 2020 (1996–2020) z namenom preoblikovanja države iz revne nedonosne države v perspektivno srednje donosno državo.
4. **Strategije, ki se ukvarjajo z ekonomskim izboljšanjem in rastjo**:
 - »Structural adjustment programmes (SAPs)«: Ideja o SAP programih je bila oblikovana leta 1980 z namenom izboljšati proizvodnje zmogljivosti, obnoviti fiskalno in monetarno ravnovesje, vpeljati proračunsko disciplino in spodbujati liberalizem in privatizacijo. SAP programi, ki so jih podpirale Bretton Woodske

institucije so se osredotočali predvsem na ekonomske vidike določene države, okoljskih in družbenih probleme pa so puščali ob strani.

- »Comprehensive development framework (CDF)«: CDF je predstavila Svetovna banka v koncu devetdesetih let. CDF se osredotoči na štiri notranje soodvisna načela: dolgoročna holistična vizija, državno lastništvo; partnerstvo ter razvojne rezultate.

5. **Strategije, ki se osredotočijo na revščino in socialno neenakost:**

- Strategije za zmanjševanje revščine: Svetovna banka in Mednarodni monetarni sklad sta septembra 1999 oblikovala okvir za strategije za zmanjševanje revščine v državah z nizkimi prihodki. Če so države želele, da jim Svetovna banka ali Mednarodni monetarni sklad odpiše dolg (kot oblika pomoči), so morale oblikovati strategije za zmanjševanje revščine, ki so vključevale celotno družbo in vse njene vidike.

6. **Strategije, ki vključujejo povezujejo okolje z razvojem:**

- Državne konservacijske strategije (»National Conservation Strategies« – NCS): Svetovna konservatorska organizacija je leta 1980 predstavila strategijo, ki je zagotavljala medsektorsko analizo za ohranjanje naravnih virov in okolij. NCS varuje predvsem raznolikost naravnega okolja.
- Državni okoljski akcijski programi (»National Environmental Action Plans« – NEAP): predstavijo skrb države za okoljske probleme, identificirajo vzroke za nastanek teh problemov ter oblikujejo politike in akcije, ki jih bodo poskušale odpraviti. NEAP programi so se uporabljali kot predpogoj za odpis dolga državam v razvoju. Slabi rezultati pri izvajanju programov pa so kasneje privedli do opustitve teh strategij.
- Nacionalne Agende 21;
- Sub-nacionalne in lokalne strategije: S spoznanjem, da lahko lokalne strategije udejanjijo osnovne državne smernice v praksi, se je sprožil proces nastajanja lokalnih strategij. Kitajska je primer države, ki je predstavila Lokalno Agendo 21 z namenom osredotočenja lokalnih oblasti na cilje trajnostnega razvoja.

7. **Strategije, ki izhajajo iz Konvencij:**

- »National Biodiversity Action Plans (NBAP)«: izhaja iz Konvencij za Naravno raznolikost in udejanja načela, ki jih ta konvencija definira.
- Državni akcijski programi, ki se bojujejo proti širjenju puščave: program izhaja iz Konvencije ZN, ki se bojuje proti puščavi in suši.

-
- Konvencija ZN o podnebnih spremembah (UNDESA 2001, 12–15).

Uspeh številnih strategij, ki so nastale od Konference v Rio de Janeiru leta 1992, je polovičen. Na eni strani smo priča napredku na področju ekonomske sanacije, grajenju zavedanja o trajnostnem razvoju, grajenju institucij in sprejetju okoljskih zakonov. Na drugi strani pa lahko definiramo vsaj pet glavnih vzrokov zakaj sprejete strategije niso bile uspešne.

Prvi vzrok je pomanjkanje jasne in natančne vizije razvoja v strategijah. Strategije namreč definirajo dolgoročne razvojne cilje, vendar pa v njih primanjkuje povezovanja le-teh s kratkoročnimi in srednjeročnimi procesi in politikami. Kljub natančni definiciji ciljev na makro kot na panožni ravni, pa le ti vse bolj postanejo tehnokratska lista želja (UNDECA 2001, 16).

Drugi razlog neuspeha je pomanjkanje oziroma neprisotnost države kot lastnika. Mnogo strategij je bilo namreč oblikovanih na podlagi zunanjih pritiskov in pritiskov mednarodnih razvojnih agencij, ki so povzročile nastanek strategij ne pa tudi implementacijo (UNDECA 2001, 16).

Tretji razlog je nedvomno tudi pretirana želja po ustvarjanju različnih dokumentov. V mnogih državah so dali prednost oblikovanju, manj pa samemu procesu oblikovanja, udeležbe in implementacije, zato so bile številne strategije pozabljene takoj po sprejetju (UNDECA 2001, 16).

Nevključenost oziroma premajhno vključenost različnih družbenih skupin lahko navedemo kot četrti vzrok, zakaj so bile številne strategije neuspešne. Številne strategije so bile po oblikovanju izključene iz vsakodnevnega sprejemanja političnih odločitev, kar je povzročilo izgubo interesa pri vpletenih, da udeležujejo sprejete smernice (UNDECA 2001, 16).

Zadnji, peti razlog pa sta pomanjkljiv monitoring in ovrednotenje. Večina strategij, nastalih v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, ni posvečala veliko časa monitoringu in ovrednotenju, saj za to niso imeli dovolj virov in mehanizmov (UNDECA 2001, 16).

Pozitivne in negativne izkušnje razvitih držav in držav v razvoju so privedle do definiranja osnovnih elementov, ki jih morajo strategije za trajnostni razvoj posedovati. Opisani elementi nadgrajujejo splošna načela, ki jih morajo zasledovati nacionalne strategije.

i. Državno lastništvo in pripadnost:

Državno lastništvo, več vpletenih nosilcev in močna politična zaveza so nujni elementi za razvoj in implementacijo učinkovite nacionalne razvojne strategije. Države morajo prevzeti pobudo pri oblikovanju svoje lastne strategije. Upoštevati morajo potrebe lastne države in le-te vključiti v strategijo. Za to je potrebna močna politična pripadnost tako na lokalni kot na nacionalni ravni, ki mora biti oblikovana za dolgoročne načrte. Pripadnost je namreč zagotovilo, da bo strategija dobila dovolj finančne pomoči, ter da bodo vse vpletene institucije izvajale načela, zapisana v strategiji (UNDESA 2001, 17-22).

Pri oblikovanju NSDS je zato pomembno, da se vključijo različni akterji, saj lahko upoštevajoč zgodovino, vrednote in želje ljudi oblikujejo dolgoročno vizijo trajnostnega razvoja, ki bo imela podporo več let. Zelo pomembne so predvsem institucije na lokalni ravni, saj izvršujejo nacionalno strategijo na najnižjem praktičnem nivoju, hkrati pa prinašajo koristi lokalnemu prebivalstvu (UNDESA 2001, 17-22).

ii. Povezanost ekonomskih, družbenih in okoljskih dejavnikov med panogami, območji in generacijami:

Nacionalna strategije za trajnostni razvoj morajo biti uravnotežene ter vertikalno in horizontalno integrirane. Vertikalna integracija se nanaša na vključevanje lokalnih problemov v državni odločevalski proces. Posebno pozornost morajo posvetiti strategijam, ki so oblikovane za daljše časovno obdobje in obravnavajo tematiko marginalnih in zapostavljenih skupin. Vključevanju lokalnih in nacionalnih politik in akcij je pomemben element, saj zagotavlja, da so politike in postopki (npr. ekonomski, fiskalni, zakonodajni) sprejete na nacionalni ravni, na lokalni ravni pa se oblikuje načrt za implementacijo. Horizontalna integracija se na drugi strani nanaša na prispevek in vključitev različnih panog. Zagotavlja ravnovesje med ekonomsko rastjo, socialnim razvojem in zaščito okolja (UNDESA 2001, 17-22).

Povezovanje časovnega elementa je prav tako pomemben kot horizontalna in vertikalna integracija. Dolgoročne strategije se lahko implementirajo prek kratkoročnih in srednjeročnih ciljev, ki zagotavljajo konsistentnost pri doseganju končnega cilja. Zato časovno omejevanje strategij ni najboljši način za doseganje trajnostnega razvoja.

iii. Udeležba in učinkovito partnerstvo:

Pomemben element pri oblikovanju strategij trajnostnega razvoja je široka javna udeležba v odločevalskem procesu. Vključenost civilne družbe in javnega sektorja utrjuje potrebo po učinkoviti implementaciji, obenem pa širi sposobnosti, informacije in znanje, ki ga imajo na voljo za oblikovanje in implementacijo strategije. Podpora civilne družbe tako omogoča javen proces zbiranja znanj in informacij, ki so ključni elementi identificiranja problemov v družbi. Vključenost javnosti prispeva k splošnemu soglasju, ki je pri oblikovanju dolgoročnih strategij ključnega pomena. Država kot nosilec strategij je v celoten proces vpletena kot povezovalac ter graditelj strategije, ki mora oblikovati status quo med vsemi udeleženci. (UNDESA 2001, 17-22).

iv. Razvoj kapacitet in spodbudno okolje:

Strategije trajnostnega razvoja zahtevajo veliko človeških in institucionalnih kapacitet, saj kot pomembni elementi predstavljajo temelje za kompleksno reševanje problemov. Človeški viri vključujejo tehnološko znanje, sposobnosti pogajanj, reševanja sporov in grajenje konsenza. Institucionalne kapacitete na drugi strani vključujejo zmožnosti razvoja projekta in programa; vključevanje v notranje zahteve in želje, spodbujanje inovativnosti ter oblikovanje pozitivnega pristopa. Strategije trajnostnega razvoja morajo biti grajene na podlagi obstoječega znanja in izkušenj, ter vključevati mehanizme, ki omogočajo učinkovito mobilizacijo državnih kapacitet (UNDESA 2001, 17-22).

v. Osredotočenje na rezultate in razloge implementacije:

Strategije trajnostnega razvoja morajo imeti za svoj cilj doseganje konkretnih rezultatov. Javna udeležba in drugi procesi so zelo pomembni procesi, katerih rezultati morajo biti javno predstavljeni. Rezultati strategij morajo temeljiti na analizah, ki nam pokažejo končni rezultat. Do končnega rezultata pa lahko pridemo samo z vnaprej določenimi merljivimi cilji, ki pa jih lahko prilagajamo trenutnim rezultatom. Da lahko učinkovito spreminjamo strategije, pa potrebujemo učinkovit sistem monitoringa, ki mu sledi

evalvacija. Evalvacija kot proces učenja nam tako omogoča prilagajanje trenutnim zahtevam družbe (UNDESA 2001, 17-22).

Zgoraj opisana načela in elemente lahko povzamemo v osmih točkah, ki jih morajo po mnenju OECD vsebovati učinkovite nacionalne strategije trajnostnega razvoja.

1. **Policy integracija:** državne strategije morajo vključevati okoljske, ekonomske in družbene zadeve, ki so integrirane v skupen državni načrt;
2. **Medgeneracijski časovni okvir:** državne strategije morajo biti oblikovane na dolgi rok, kar omogoča vključitev intergeneracijskih načel in pokazateljev;
3. **Analize in ocenitev:** v poročilih moramo vključiti ocenjevalno ogrodje, ki identificira okoljske, ekonomske in družbene stroške in pridobitve politik in strategij;
4. **Koordinacija in institucije:** v proces oblikovanja in integracije moramo vključiti kar najširši krog državnih institucij, ki si porazdelijo odgovornost;
5. **Lokalne in regionalne oblasti:** v proces prerazporejanja odgovornosti iz nacionalnih na lokalno raven morajo biti aktivno vključeni tudi lokalne in regionalne oblasti;
6. **Udeležba različnih akterjev:** udeleženci (podjetja, zveze, nevladne organizacije itd.) morajo sodelovati z vladnimi odločevalci pri oblikovanju in izvrševanju nacionalnih strategij;
7. **Pokazatelji in cilji:** državne strategije trajnostnega razvoja morajo biti strukturirane na podlagi pokazateljev, ki pomagajo pri monitoringu;
8. **Monitoring in evalvacija:** država mora oblikovati neodvisne organe in procese, ki bodo omogočili nadzor implementacije državnih strategij ter priporočili izboljšave le-teh (OECD 2006, 7–8).

4 EVALVACIJA TRAJNOSTNEGA RAZVOJA

Trajnostni razvoj je definiran kot proces doseganja zastavljenih ciljev, o katerih velja splošno soglasje med družbenimi skupinami, ki se zavezujejo, da bodo zagotavljale stabilnost pod določenimi pogoji. Končni cilji se lahko razlikujejo med različnimi družbenimi skupinam, prav tako pa se lahko spremenijo skozi čas. Sam koncept trajnostnega razvoja ima tako več oblik splošne definicije, kar posledično privede do različnih sistemov evalvacije trajnostnega razvoja. Vsem metodam pa je lasten ključni element ocenitve napredka v odnosu do zastavljenega cilja.

Vse pogostejša uporaba besed evalvacija, ocenjevanje in merjenje v usmerjenih policy študijah, je pripeljala do položaja, ko težko opredelimo sam pomen besede evalvacija. Rossi in Freeman zato evalvacijo oziroma evalvacijsko raziskavo definirata kot: »/.../ sistematični pristop procesov družbene raziskave, za ocenitev konceptualizacije, oblike, implementacije in koristi družbenih programov« (Rossi in Freeman 1993). Evalvatorji torej uporabljajo družbeno-raziskovalne metode za ocenitev in izboljšave načinov, ki jih uporabljajo družbene politike in programi.

Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj (OECD) evalvacijo opredeljuje kot: »/.../ sistematično in objektivno ocenjevanje projektov, programov in politik, kjer je glavni cilj opredelitev ali so bili doseženi zastavljeni cilj. Evalvacija nam omogoča pridobitev informacije, ki so verodostojne in uporabne, da jih lahko uporabijo vse vpletene strani« (Schubert in Störmer 2007, 7).

Vsem definicijam evalvacije je skupna ideja po ocenitvi napredka družbe v smeri trajnostnega razvoja. V ospredje se tako postavljajo vprašanja, na katera poskuša evalvacija določene strategije, politike, programa odgovoriti. Evalvatorji si poskušajo tako odgovoriti na:

- Kakšen je prispevek programa, projekta ali procesa v smeri trajnostnega razvoja?
- Ali programi, strategije, projekti dosegajo zastavljene cilje?
- Ali so programi, strategije, projekti dovolj učinkoviti?
- Ali je sistem dovolj dobro razvit, da bomo lahko dosegli zastavljene cilje?

Če povzamemo je ključno, da identificiramo KDO bo uporabil evalvacijo, KDAJ naj jo izvršimo in KDO jo bo izvršil, saj je izbira metod evalvacije odvisna od zastavljenega namena in zelenih ciljev (Department of Treasury and Finance 2005, 2-9).

Razlogi za nastanek evalvacije strategij, programov in projektov so različni. Nastane lahko zaradi odločevalskih in administrativnih namenov, zaradi ocenitve predvidenih sprememb programa, zaradi identificiranja ključnih elementov, ki lahko izboljšajo delovanje trenutnega programa ter zaradi doseganja rezultatov, ki si jih določen krog akterjev želi (Schubert in Störmer 2007, 1-28).

Po Schubert in Störmer je lahko tako namen evalvacije:

1. *Pomoč pri odločanju*: evalvacija nam omogoča primerjavo med različnimi možnostmi za izvedbo programa. Na podlagi orodij kot sta SEA – Strategic environmental assessment in SIA – Sustainability impact assesment, lahko določimo najboljšo možnost za izvedbo programa.
2. *Orodje družbenega učenja*: evalvacija omogoča pospešeno učenje celotne družbe, saj lahko prek analize določimo prednosti in slabosti programa, ter tega prilagodimo oziroma spremenimo.
3. *Sredstvo legitimacije*: osnovni namen evalvacije je preverjanje rezultatov, programov, ki so financirani iz proračuna. Zanima nas predvsem uspešnost, saj so ti programi povečini dragi in za svojo nadaljnjo izvajanje potrebujejo znanstveno podporo (Schubert in Störmer 2007, 18-20).

Za doseg zastavljenih ciljev lahko evalvator uporabi različne oblike evalvacijskih raziskav. Najsplošnejša je delitev na »summative« evalvacijo, ki jo uporabimo na koncu določenega programa oziroma projekta, in nam predstavi končne finančne, stroškovne rezultate ter rezultate učinka določenega programa oziroma strategije; ter na oblikovno evalvacijo ali diagnostično evalvacijo, ki se izvaja skozi implementacijo projekta oziroma programa in nam omogoča sprotno ocenjevanje, prilagajanje ter učenje, ki lahko izboljša program (Dalal-Clayton in Bass 2002, 114).

Splošno pa proces evalvacije oziroma evalvacijske raziskave v sebi združuje tri različne aktivnosti, ki so neposredno povezane z evalvacijo:

1. Analizo,

-
2. Ocenitev učinkovitosti in uspešnosti,
 3. Monitoring izvajanja programov.

4.1 Analiza in ocenitev učinkovitosti

Cilj državnih strategij za trajnostni razvoj oziroma drugih programov trajnostnega razvoje je v večini uspešno odpravljanje in premagovanje problemov, ki onemogočajo trajnostni razvoj. Vendar pa mora sklepanje o uspešnosti temeljiti na podlagi strokovnih analiz. Dalal-Clayton in Bass definirata *analizo* kot »/.../ proces identificiranja in doprinosa relevantnega znanja v izzive trajnostnega razvoja; proces identifikacije lukenj v znanju ter proces odpravljanja le teh « (Dalal-Clayton in Bass 2002, 114). Z besedo analiza je povezana tudi tako imenovan »assessment« oziroma ocenitev. Ta predstavlja trajajoč proces, ki se začne v pripravljalni fazi in vključuje različne akterje: ministre, strokovnjake, civilno družbo. Osredotoči se predvsem na tehnične, odločevalske in institucionalne probleme in le te analizira na objektivni način.

Analize strategij trajnostnega razvoja se soočajo s številnimi izzivi, ki jih morajo premagati preden dosežejo zastavljen namen. Merjenje trajnostnega razvoja je zelo težko, saj gre za kompleksen in večpomenski pojem, ki ga je težko praktično analizirati. Dalal-Clayton in Bass definirata sedem načel, ki jih morajo vključevati analize:

Prvo načelo, ki je pomembno preden začnemo pripravljati analizo je obveščenost vseh akterjev, ki so vključeni v določen demokratični proces in njihova analiza. Pomembno je namreč, da smo seznanjeni, kateri akterji so vpleteni v določen proces, kaj lahko pričakujemo od njih in kakšno moč imajo (Dalal-Clayton in Bass 2002, 116).

Drugo pomembno načelo je uporaba vseh razpoložljivih metod, ki jih lahko uporabimo za analizo določenega problema ali procesa. Zelo pomembno je tudi vključevanje neodvisnega mnenja strokovnjakov, ki pa morajo biti neodvisni od trenutne politike. Strankarsko opredeljeni strokovnjaki namreč ne morejo podati neodvisne in nepristranske analize strategije, ki pa je za nadaljnji razvoj zelo pomembna. Analiza mora prav tako vključevati zbrano znanje o določeni tematiki oziroma celotnem področju analize. Vendar pa to znanje ne sme temeljiti na enostranskem pogledu, temveč mora vključevati znanje in poglede iz različnih zornih kotov. Analiza mora biti

tako v naprej oblikovana, dobro načrtovana in natančno izvedena, za kar pa je pomembna natančna definicija vseh elementov, ki so pomembni za analizo. (Dalal – Clayton in Bass 2002, 116-120).

V okviru analiz strategij trajnostnega razvoja poznamo več vrst analiz, ki jih lahko uporabimo za ocenitev trenutnega, preteklega in prihodnjega stanja.

4.1.1 Analiza akterjev

Dalal–Clayton in Bass definirata *akterje* kot ljudi, skupine in institucije, ki imajo zelo specifične pravice in interese pri določeni tematiki, ter posedujejo moč, znanje in veščine (Dalal–Clayton in Bass 2002, 120). V primeru nacionalnih strategij trajnostnega razvoja so lahko vsi državljani označeni kot akterji vključeni v proces strategije. Vendar pa bi bilo to v praksi zelo nepraktično, zato so analitiki ustvarili posebno analizo akterjev, ki jim je prinesla:

- *Identifikacija akterjev*: analitiki so z analizo akterjev sposobni identificirati, kdo so **primarni akterji**, akterji, ki bodo neposredno vpleteni v določeno akcijo oziroma na pozitiven oziroma negativne posledice določene strategije; ter **sekundarni akterji**, akterji, ki so vmesniki v procesu izvajanja strategije trajnostnega razvoja (NGO, vlade, lokalne skupnosti itd.). Z določitvijo primarnih in sekundarnih akterjev lahko nadalje definiramo tudi: osnovno demografijo (moški/ženska, bogati/revni, stari/mladi itd.), lokacijo (podeželje/mesto), lastništvo (posestniki, direktorji, osebje, sindikati), funkcijo (potrošniki, dobavitelji, aktivisti, odločevalci itd.) in časovni okvir (starejše/mlajše/prihodnje generacije) (Dalal–Clayton in Bass 2002, 125). Pri identifikaciji akterjev je pomembno, da so individualni akterji zastopani v interesnih skupinah ali lokalnih skupnostih.
- *Identifikacija interesov akterjev*: Da bi lahko natančno analizirali akterje, je potrebno, da se seznanimo z motivi in interesi akterjev v odnosu do določenega problema; z njihovimi pravicami, viri in močjo; z zunanjim pritiskom, s katerim se soočajo, ter s stopnjo predvidene spremembe. Analitiki za ugotavljanje teh lastnosti uporabljajo slednje metode identificiranja: viharjenje možganov, pol-strukturirane intervjuje, analizo obstoječih podatkov, zgodovinske dogodke, diagrame in analizo trajnostnega preživetja.

-
- *Identifikacijo odnosov med akterji v razmerju do analiziranega problema:* Določena trajnostna vprašanja vključujejo različne odnose med glavnimi akterji, ki so ključni za identifikacijo celotnega problema. Ključna je torej ugotovitev, kakšno funkcijo ima določen odnos, kakšna je moč tega odnosa, formalnost ter kvaliteta odnosa. Na podlagi teh informacij lahko analitiki ugotovijo kakšno je policy omrežje pri določenem problemu.
 - *Identifikacija moči akterjev:* ocenitev moči oziroma pomanjkanje le-te nam lahko veliko pove o samem vprašanju trajnostnega razvoja ter o strukturiranju procesa strategije. Identificiranje stopnje, vira in razloga moči nam namreč omogoči uvrstitev določene moči akterja med štiri oblike moči: v **upravljavsko moč** - sposobnost nadzorovanja aktivnosti, kvalitete in kvantitete drugih akterjev; v **izvršno moč** - sposobnost zadovoljevanja potreb in zahtev drugih akterjev; v **pogajalsko moč** - sposobnost povzeti vire različnih akterjev in jih združiti v eno moč; in v **položajsko moč** - sposobnost zavarovati naklonjenost in podporo ostalih akterjev z namenom združevanja le teh v skupni interes.
 - *Identifikacijo vrste participacije, ki je primerna za določene akterje in pripomore k razrešitvi problema;* Združevanje vseh informacij v skupno analizo nam omogoča definirati možnosti za rešitev problema in obenem identificirati akterje, ki lahko vplivajo na rezultat (Dalal–Clayton in Bass 2002, 120–129).

Analiza akterjev tako poda celotni opis policy omrežja, ki nastane v okvirju reševanja določenega trajnostnega vprašanja. Vendar se kljub temu ob uporabi analize soočamo s različnimi definicijami odnosov in vrednot ter s pomanjkanjem informacij, ki pa so pri analizi akterjev ključne (Dalal–Clayton in Bass 2002, 129).

4.1.2 Analiza trajnosti

Namen analiziranja trajnosti lahko povzamemo v petih vprašanjih, na katere morajo analitiki odgovoriti:

- Kako močno je okolje vključeno v določeno vprašanje?
- Kako ljudje vplivajo na okolje?
- Kako so ljudje (trenutne generacije in prihodnje generacije)?
- Je njihovo ugodje pravično razporejeno?

-
- Kako so vprašanja med seboj povezana?

Odgovori na zgornja vprašanja nam omogočijo določitev napredka družbe v smeri trajnostnega razvoja; prednosti in slabosti in najpomembnejša vprašanja, ki jih strategija obravnava. Hkrati nam pripravi temelje za učinkovit monitoring in evalvacijo. Za izboljšanje pokazateljev, ki so do leta 1996 služili za analizo in ocenitev stanja, so leta 1996 v Bellagio v Italiji pod okriljem Rockefellerjeve Fundacije nastala tako imenovana Bellagio načela. Načela so služila kot smernice pri analizah in ocenitvi trenutnega napredka družbe v smeri trajnostnega razvoja (IISD 1997, 1).

Prvo načelo – Oblikovanje ciljev in vizije poziva k oblikovanju takšne analize, ki jo bo vodila vizija oblikovanja trajnostnega razvoja, hkrati pa bo le-ta podkrepljena z natančno določenimi cilji. Holistični pristop kot drugo načelo poziva k temu, da oblikujejo ocenitev s ciljem analiziranja celotnega sistema in ne zgolj dela, da ocenimo tudi ekonomske, družbene in okoljske ocene, ter da v obzir vzamemo pozitivne in negativne posledice človeške aktivnosti, ki se odražajo prek prihodkov in stroškov. V analizo moramo vključiti vse osnovne elemente trajnostnega razvoja, ki vplivajo na stanje družbe. Prav tako je izrednega pomena vključitev pravega okvirja analize. Rezultati analize se bomo namreč razlikovali, če bomo vključili prekratko časovno obdobje oziroma napačen nivo analize. Peto Bellagio načelo predvideva osredotočenje na praktični nivo analize. Pred analizo moramo zato natančno določiti, kaj bodo ključna vprašanja analize, katere pokazatelje bomo uporabili in kako bomo standardizirali postopke v procesu analize, da bomo lahko primerjali rezultate. Šesto načelo predvideva vključitev podatkov in metod, ki so dostopne vsem in jasno zaznamujejo sodbe, predvidevanja in negotovosti. Za uspešno analizo je izrednega pomena tudi vključitev različnih akterjev, saj tako povečamo pretok komunikacije med akterji, s tem pa dodatno raziščemo sam proces ustvarjanja trajnostnega razvoja. Deveto načelo predvideva kontinuirano izvajanje ocenjevanj in analiz kar omogoča izboljševanje procesa ter prilagajanje strategij oziroma programov trajnostnega razvoja, kar pa lahko dosežemo zgolj preko dolgotrajne podpore ključnih odločevalcev (IISD 1997, 7-154).

Za analizo trajnosti lahko uporabimo tri pristope:

- **POROČILO (Account)** je sestavljeno iz neobdelanih podatkov v osnovnih enotah (na primer denar, področje ali energija). Analizirajo in merijo se prek osnovnih pokazateljev, ki merijo porabo denarja, razpoložljive vire, ter razmerje med

izmenjavo dobrin med ekonomijo in okoljem. Primer takšne analize je Indeks trajnostne ekonomske blaginje in Indikator naravnega napredka (Dalal-Clayton in Bass 2002, 133)

- OPISNE OCENITVE (Narrative assessments) združujejo tekste, zemljevide, grafe in tabelarične podatke. Uporablja pokazatelje, vendar pa se lahko le-ti skozi različne stopnje analize spreminjajo. Opisne ocenitve poleg pokazateljev, ki bodo predstavljeni kasneje, uporablja še različna poročila, katerih največja prednost je fleksibilnost ter splošnost (Dalal-Clayton in Bass 2002, 135)
- OCENITVE NA PODLAGI POKAZATELJEV, prav tako kot opisne ocenitve vsebujejo tekste, zemljevide, grafe ter tabelarične podatke, vendar pa je celotna analiza usmerjena na pokazatelje, ki dodajo skladno in selektivno razlago (Dalal-Clayton in Bass 2002, 136).

Kaj so pokazatelji? Dalal–Clayton in Bass (2002, 136) definirata *pokazatelje-indikatorje* kot: »*pokazatelje določene lastnosti, značilnosti ali posebnosti sistema. Širše pokazatelj predstavlja merljiv del sistema.*« Tako na primer zdravje samo po sebi ni pokazatelj, saj ga ne moremo meriti; število rojenih ali število umrlih otrok pa je relevanten pokazatelj. Pokazatelj je torej sredstvo, s pomočjo katerega merimo uspešnost izvajanja politike v določenem prostoru (Bossel 1999). Pri tem je izredno pomemben že sam proces priprave, vodenje in vrednotenja razvojnih aktivnosti, ki so pogosto povezane s pripravo razvojnih dokumentov (Bossel 1999). Pri tem se uporabljajo tako kvantitativni, kakor tudi kvalitativni pokazatelji, vendar imajo kvantitativni pokazatelji prednost pred kvalitativnimi (Nared in Ravbar 2003, 73). Pokazatelj, ki združuje več delov imenujemo *indeks*. Indeks lahko tako združuje več nižje stopenjskih pokazatelj, na primer Indeks človeškega razvoja.

Pokazatelji morajo biti ciljno naravnani in v skladu z načrtovanimi cilji. Značilnosti dobrega pokazatelja so:

1. Merljivost – kazalniki morajo biti taki, da jih lahko merimo. Tudi če so kazalniki kvalitativni, jih je treba izraziti na merljiv način;

2. Dosegljivost – kazalniki morajo biti dosegljivi bodisi glede na cilj, ki ga merijo, bodisi glede na čas, ki je na voljo za uresničitev postavljenega cilja;

3. Realističnost – kazalnik mora biti postavljen realistično, kar je povezano s postavitvijo ciljev. Le-ti ne smejo biti previsoki, ker so potem nerealni;

4. Časovno omejenost – tako kot vsak cilj, mora imeti tudi vsak kazalnik časovno opredelitev;

5. Jasnost – kazalnik mora biti jasno definiran, njegova interpretacija lahka, z možnostjo prikaza teženj;

6. Zanesljivost – merjenje kazalnika mora biti zanesljivo (Nared in Ravbar 2003, 73).

Pokazatelji morajo izražati še naslednje specifične zahteve:

(1) Ustreznost glede na politiko oziroma strategijo javnega sektorja – resorja:

- jasnost povezave med pokazateljem in smotri in/ali cilji in/ali smernicami politike oziroma strategije;
- reprezentativnost kazalnika glede na enega ali več elementov politike oziroma strategije;
- primernost sistema kazalnikov za izpostavitve prioritet aktivnosti izvajanja strategije;
- specifičnost – izbran kazalnik mora ustrezati namenu za katerega je izbran.

(2) Analitična trdnost:

- dobra teoretična osnovanost kazalnika v tehničnem in znanstvenem izrazu;
- utemeljenost indikatorja v metodologiji izdelave politike oziroma strategije, predvsem pa njenem konceptu;
- preverba možnosti uporabe druge ustrezne metodologije, v kolikor je metodologija izdelave politike oziroma strategije ali njenega koncepta pomanjkljiva.

(3) Dostopnost podatkov:

- podpora indikatorja z želenimi podatki, ki so na voljo glede na ustrezno raven teritorialne členitve;
- izpostavitve časovnega okvira pridobitve ustreznega podatka, v kolikor ta ni trenutno na voljo (Nared in Ravbar 2003, 73).

Splošno lahko pokazatelje trajnostnega razvoja razdelimo v štiri skupine (glej Tabele 4.1 – 4.4) (Združeni Narodi 2001; IAEA 2005; Encyclopedia of Sustainable Development):

1. Ekonomski pokazatelji

Tabela 4.1: Ekonomski pokazatelji

EKONOMSKI POKAZATELJI		
Tema	Podtema	Pokazatelj
Ekonomska struktura	Ekonomski rezultati	BDP na prebivalca
		Delež investicij v BDP
	Trg	Razmerje med dobrinami in storitvami
	Finančno stanje	% dolga v BNP
% ODA v BNP		
Potrošnji in proizvodnji vzorci	Potrošnja surovin	Intenzivnost uporabe surovin
	Uporaba energije	Letna poraba energije na prebivalca
		Delež porabe obnovljivih virov energije
		Intenzivnost uporabe energije
	Proizvodnja odpadkov	Proizvodnja industrijskega odpada
		Proizvodnja nevarnih odpadkov
		Proizvodnja radioaktivnih odpadkov
		Reciklaža in ponovna uporaba odpada
	Transport	Dolžina potovanja na državljana z različnimi transportnimi sredstvi

Vir: Združeni Narodi. 2001. *Indicators of sustainable development: guidelines and methodologies*. Dostopno prek: <http://www.un.org/esa/sustdev/publications/indisd-mg2001.pdf> (20. marec .2008).

2. Okoljski pokazatelji

Tabela 4.2: Okoljski pokazatelji

OKOLJSKI POKAZATELJI		
Tema	Podtema	Pokazatelj
Atmosfera	Klimatske spremembe	Emisije plinov.
	Prepuščanje ozonskega sloja	Poraba ozonskega sloja.
	Kvaliteta zraka	Koncentracija onesnaževalcev zraka na urbanih predelih.
Zemlja	Agrikultura	Področja plodne in obdelovalne zemlje.
		Uporaba gnojil.
		Uporaba agrikolturnih pesticidov.
	Gozdovi	Delež gozdov v razmerju do celotne površine.
		Stopnja pogozdovanja.
Desertifikacija	Območja prizadeta zaradi desertifikacije.	
Urbanizacija	Področja stalne in začasne urbane poselitve.	
Oceani, morja in obala	Obalna območja	Koncentracija alg v obalnih vodah.
		Delež celotne populacije, ki živi na obali.

	Ribištvo	Povprečni ulov glede na vrsto.
Sveža voda	Količina vode	Poprečje površinske vode v razmerju z vso razpoložljivo vodo.
	Kvaliteta vode	Odstotek vodnih teles. Koncentracija fekalne vode v čisti vodi.
Biološka raznolikost	Ekosistem	Območja ključnih ekosistemov. Odstotek zavarovanih območij.
	Vrste	Raznolikost izbranih vrst.

Vir: Združeni Narodi. 2001. *Indicators of sustainable development: guidelines and methodologies*. Dostopno prek: <http://www.un.org/esa/sustdev/publications/indisd-mg2001.pdf> (20. marec .2008).

3. družbeni pokazatelji ter

Tabela 4.3: Družbeni pokazatelji

DRUŽBENI POKAZATELJI		
Tema	Podtema	Pokazatelj
Enakost	Revščina	Delež populacije, ki živi pod pragom revščine.
		Gini indeks dohodkovne neenakosti.
		Stopnja brezposelnosti
	Enakost spolov	Razmerje med povprečno žensko in moško plačo.
Zdravje	Prehrana	Prehrana otrok
	Smrtnost	Smrtnost otrok mlajših od 5 let.
		Pričakovana življenjska doba ob rojstvu.
	Sanitarnost	Odstotek populacije, ki ima urejen komunalni sistem
	Pitna voda	Odstotek populacije, ki ima dostop do varne pitne vode.
		Zdravstvena oskrba
	Cepljenje otrok proti otroškim boleznim.	
		Stopnja uporabe kontracepcije
Izobraževanje	Stopnja izobraženosti	Odstotek otrok, ki doseže 5 razred osnovne šole.
		Stopnja odraslih s sekundarno izobrazbo.
	Pismenost	Stopnja pismenosti odraslih.
Bivanje	Življenjski pogoji	Število prebivalcev na km ² .
Varnost	Kriminal	Število zabeleženih kriminalnih dejanj na 100.000 prebivalcev
Populacija	Sprememba populacije	Stopnja rasti populacije.
		Stalna in začasna bivanja v urbanih področjih.

Vir: Združeni Narodi. 2001. *Indicators of sustainable development: guidelines and methodologies*. Dostopno prek: <http://www.un.org/esa/sustdev/publications/indisd-mg2001.pdf> (20. marec .2008).

4. institucionalni pokazatelji.

Tabela 4.4: Institucionalni pokazatelji

INSTITUCIONALNI POKAZATELJI		
Tema	Podtema	Pokazatelj
Institucionalni okvir	Strateška implementacija trajnostnega razvoja	Državne strategije trajnostnega razvoja.
	Mednarodno sodelovanje.	Implementacija ratificiranih globalnih dogovorov.
Institucionalne kapacitete	Informacijski dostop	Število internetnih članov na 1.000 prebivalcev.
	Komunikacijska infrastruktura	Glavne telefonske linije na 1.000 prebivalcev.
	Znanost in tehnologija	Delež sredstev namenjen za R&D.
	Posledice in odziv na naravne nesreče.	Ekonomske in človeške izgube zaradi naravnih nesreč.

Vir: Združeni Narodi. 2001. *Indicators of sustainable development: guidelines and methodologies*. Dostopno prek: <http://www.un.org/esa/sustdev/publications/indisd-mg2001.pdf> (20. marec .2008).

Pri ocenitvi določenega vprašanja je izredno pomembna pravilna izbira pokazatelj. Pokazatelj, ki ga vključimo v ocenitev mora zajeti vse pomembne dele določenega vprašaja, vključevati mora časovno, krajevno in subjektno komponento vprašanja ter mora biti verodostojen, kar pa dosežemo s standardizacijo načinov merjenja. Dober primer uspešne in splošno uveljavljene ocenitve, ki vključuje različne pokazatelj je »Strategic environmental assessment (SEA) in Environmental impact assessment (EIA)«.

4.1.3 Analiza procesov in mehanizmov

Strategije trajnostnega razvoja lahko označimo kot sistem mehanizmov in procesov, ki imajo za cilj doseg zastavljenih ciljev. Analitiki morajo zato najprej definirati, kateri so ključni mehanizmi, ki potekajo znotraj določene strategije. Identifikacija le-teh nam namreč pomaga pri nadaljnji analizi treh ključnih področij. Ocenitev zakonskega okvirja nam poda okvir v katerem deluje določeni mehanizmi strategije; ocenitev ekonomskega okvirja nam poda možnosti vplivanja strategije na proizvodno in potrošnjo ter ocenitev kvalitete določenih mehanizmov nam omogoči SWOT analizo (strengths, weaknesses, opportunities and threats) (Dalal–Clayton in Bass 2002, 168).

4.1.4 Analiza scenarijev

Oblikovanje scenarijev je izrednega pomena pri strateškem načrtovanju, saj vključuje tako osnovne sedanje značilnosti kot elemente prihodnosti. Pripravljajo jih strokovnjaki s posameznih področij, ki na podlagi trenutnih trendov oblikujejo predvidevanja o prihodnjih stanjih. Obstaja več vrst rezultatov scenarijev: »brez sprememb« – nadaljevanje trenutnega trenda; »veliko bolje« – pozitivne družbene spremembe v razmerju z obstoječimi problemi in »veliko slabše« – negativne družbene spremembe v razmerju z obstoječimi problemi. Osnovna značilnost scenarijev je to, da vključujejo tako osnovno opisno ocenitev kot tudi ocenitev na podlagi naprej izbranih pokazateljev. Primeri scenarijev: Shellov svetovni scenarij, Svetovni scenarij WBSD, Evropski scenariji (Dalal–Clayton in Bass 2002, 174–175).

4.2 Monitoring

Rossi in Freeman definirata *monitoring* kot: »sistematično preiskovanje delovanja programa ter njegovega izvajanja« (Rossi in Freeman 1993, 164). Z monitoringom poskušajo tako analitiki zbrati, kar se da veliko informacij o samem izvajanju in delovanju določenega programa. Zanima jih predvsem ali je program uspešen, ali izpolnjuje zastavljene cilje ter tudi, ali deluje znotraj zakonskih okvirjev. Monitoring je tako ključen element evalvacijskega procesa, ki evalvatorjem posreduje informacije o delovanju in izvajanju strategije ali programa. Brez monitoringa namreč evalvatorji delujejo v tako imenovani črni skrinjici, saj ne morejo določiti, kateri elementi programa oz. strategije so oziroma niso uspešni, prav tako pa brez sprotnega spremljanja ne moremo načrtovati izboljšanja določenega programa.

Za sistematično spremljanje osrednjih spremenljivk in procesov skozi časovno in prostorsko dimenzijo morajo biti izpolnjeni štiri osnovni pogoji, ki omogočajo kvalitetni monitoring:

1. **Monitoring in analiziranje trajnosti:** gre za definiranje stanja, v katerem so trije osnovni elementi trajnostnega razvoja (ekonomija, okolje in družba). Ključnega pomena je namreč identificiranje prednosti in slabosti, kar pa lahko najbolj dosežemo prek analize pokazateljev.

-
2. **Monitoring izvajanja strategije:** nujno je standardizirano spremljanje napredka programa, strategije ali projekta, saj lahko le z rednim monitoringom spremljamo njegove aktivnosti. Analitiki morajo tako spremljati podatke o vložkih, kvaliteti, izidih in rezultatih.
 3. **Evalvacija rezultatov strategije/programa:** ovrednotiti je potrebno, ali so bili vsi elementi zastavljene strategije ali programa pravilni oziroma uspešni. Poiskati je potrebno izboljšave za tiste dele strategije, ki so manj uspešni.
 4. **Poročanje in objavljanje pridobljenih rezultatov:** ključno je seznanjenje z rezultati, saj lahko le rezultati prinesejo spremembo v družbi (Dalal–Clayton in Bass 2002, 309–310).

Dalal–Clayton in Bass v delu *Sustainable Development Strategies* definirata pet osnovnih načel, ki naj bi zagotavljala, da bosta monitoring in evalvacija uspešna (Dalal–Clayton in Bass 2002, 310). Prvo načelo je oblikovanje sistema monitoringa in evalvacije. Države, ki so oblikovale sistem nadzovanja vnaprej, so po raziskavah dosegle veliko boljše rezultate kot države, ki takšnega sistema niso imele. Ključno je namreč sprotno spremljanje dejavnosti strategije. Drugo načelo se osredotoči na izmenjavo notranjega in zunanjega monitoringa. Prek notranjega monitoringa lahko naredimo samo-ocenitev, prek zunanjega monitoringa pa vključimo neodvisno mnenje strokovnjaka. Ključno pri načrtovanju monitoringa je oblikovanje takšnega sistema, ki bo spremljal lastnosti strategije, ne pa se prilagajal na razpoložljive vire podatkov. Vendar pa so tudi kvalitetni podatki nujni pri oblikovanju kvalitetnega monitoringa. V najprej moramo tako definirati elemente, metodologijo, časovni okvir in vključenost akterjev. Zadnje vodilo uspešnega monitoringa je oblikovanje konsistentnega okvirja, znotraj katerega bo deloval analitik (Dalal–Clayton in Bass 2002, 310).

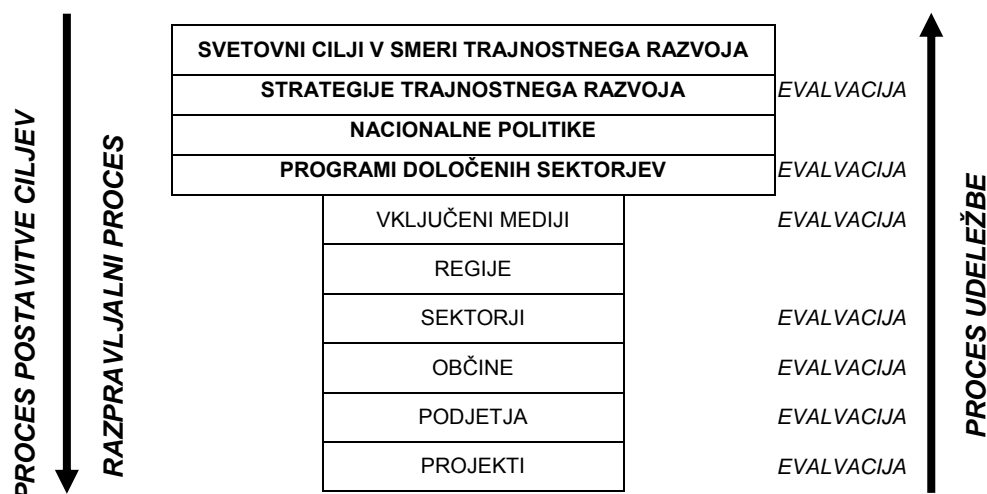
Obstajajo dve obliki oziroma načina izvajanja monitoringa. V notranji monitoring so vključeni lokalni odločevalci in neposredno vpletene interesne skupine. Te skupine akterjev so namreč najbolj vpleteni v izvajanje in učinke strategije oziroma programa, zato je nujno, da so seznanjeni s trenutnim stanjem v družbi. Druga oblika monitoringa je zunanji monitoring, ki ga izvršijo neodvisni organi ali sponzorji. Neodvisno mnenje strokovnjaka je izrednega pomena v primeru, ko monitoring izvajamo na področju, ki zahteva strokovno znanje (zrak, zemlja, biološka raznolikost), saj le-ta oblikuje drugi pogled, ki ga neposredno vpleteni akterji nimajo oziroma je preveč subjektivno obarvan.

Kot navajajo zgornja načela je za uspešno evalvacijo ključno, da povežemo notranji in zunanji monitoring z namenom združevanja informacij, znanj in izkušenj. Vključevanje povratnih informacij v sistem ocenjevanja prinese spremembe samega programa, strategije ali projekta v smeri boljšega prilagajanja trenutnim razmeram v družbi, hkrati pa omogoča razvoj strategij skozi čas (Dalal-Clyton in Bass 2002, 311-318).

4.3 Ravni evalvacije politik trajnostnega razvoja

Pomen ocenjevalcev politik trajnostnega razvoja se povečuje kot se povečuje priljubljenost samih politik trajnostnega razvoja. Ocenjevalci oziroma evalvatorji tako postanejo prisotni že v samem odločevalskem procesu tako na regionalni, državni kot na evropski ravni. Delo ocenjevalcev je osredotočeno na samo oblikovanje politik, strategij, programov in projektov, nadaljnje spremljanje le-teh ter na ocenjevanje njihovih vplivov in učinkovitosti. Ocenjevalci tako predstavljajo osrednji del tako imenovanega sistema »trajnostnega managementa«, ki povezuje odločevalce, ekonomiste in družbo (glej Tabela 4.5).

Tabela 4.5: Ravni evalvacije politik trajnostnega razvoja

Prirjeno po Schubert in Störmer 2007, 8.

Če povzamemo so predmet evalvacije trajnostnega razvoja dosežki politik, strategij, programov in projektov z ozirom na cilje TR. Evalvacija trajnostnega razvoja je namreč

proces, ki povezuje več različnih akterjev ter različne ravni, ki jih lahko definiramo znotraj politik trajnostnega razvoja (Langer in drugi, 2003).

Kot navajajo Schubert in Störmer ter Nared in Ravbar v svojih delih, hierarhični sistem trajnostnega managementa uvaja tri ravni analiz pri evalvaciji trajnostnega razvoja:

- *Evalvacija politik (ogrodij)*

Politike opredeljujejo osnovo za oblikovanje nadaljnjih programov, saj v sebi združujejo splošne cilje, ki naj bi jih programi in projekti vključevali.

- *Evalvacija programov (strategije)*

Strategije opredeljujejo nacionalne programe v smeri trajnostnega razvoja. Njihov pomen lahko ocenimo z evalvacijo sprotnih in končnih dosežkov.

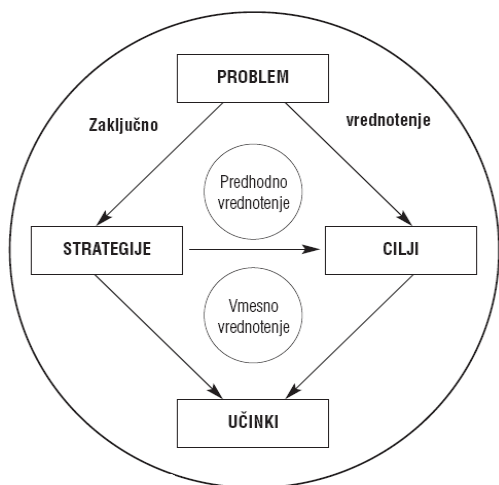
- *Evalvacija projektov (dejanja)* (Nared in Ravbar 2003; Schubert in Störmer 2007).

Kot smo že omenili, je ključna analiza akterjev, ki so vključeni v proces pripravljavanja in implementacije določene strategije ali programa. Glede na to, kateri akterji so vključeni pri oblikovanju strategij, programov in projektov, je odvisno, na kateri ravni bo izvedena sama evalvacija. Obstaja pet ravni, na katerih lahko ocenjujemo uspešnost in učinkovitost politik trajnostnega razvoja:

1. *Mednarodna raven (bodisi globalna raven bodisi raven zvez in skupnosti (Evropska unija));*
2. *Nacionalna raven (v okviru teritorialne celovitosti države);*
3. *Regionalna raven (pokrajine ali regije);*
4. *Lokalna raven (občine) in*
5. *Sub-lokalna raven (podjetja)* (OECD 2001, Schubert in Störmer 2007).

Poleg predmetne in prostorske opredelitve pa ostaja tudi časovna dimenzija evalvacije politik trajnostnega razvoja, saj se lahko ocenjevalec vključi v policy-proces v različnih časovnih intervalih. Nared in Ravbar opredelita (glej Sliko 4.1):

Slika 4.1: Ravni evalvacije politik trajnostnega razvoja

Vir: Nared in Ravbar 2003, 79.

1. PREDHODNO VREDNOTENJE/EVALVACIJA:

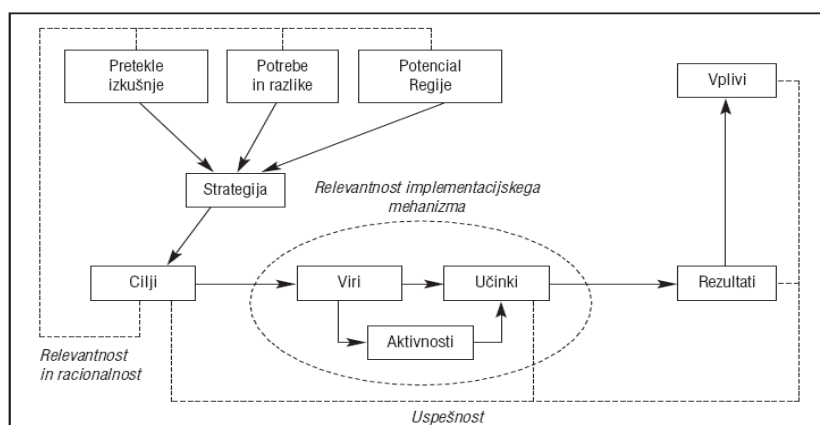
Predhodno vrednotenje je interaktivni proces, ki daje strokovno oceno o načrtovanih programih ali politiki in priporočila za njihovo (njeno) izboljšanje. Njegov poglobitveni cilj je izboljšati kakovost pripravljenega plana ali programa. V ta namen je potrebno tesno sodelovanje med pripravljavci programa in strokovnjaki za vrednotenje, kar posledično vodi v integriranje vrednotenja v sam program (Nared in Ravbar 2003, 80). Analizira pozitivnosti, slabosti in potencialne, ki jih lahko doseže analizirana država, regija ali panoga. Začetek ocenjevanja določenega programa se začne z vključevanjem ocenjevanja že v pripravljalni fazi, saj se takrat oblikujejo izhodišča, ki so pomembna za sam potek programa in evalvacije. Evalvacija se nato nadaljuje vse do konca programa oziroma strategije (Nared in Ravbar 2003, 80).

Sestavljena je iz SWOT analize, predhodne ocene usklajenosti med strategijo in izbranimi cilji, ki predstavljajo odgovor na pereče razvojne ovire, ter analize pričakovanih vplivov načrtovanih aktivnosti. Pozornost ocenjevalcev je v okviru predhodnega vrednotenja usmerjena v proučevanje številnih dejavnikov, ki nam kažejo, koliko program ali plan ustreza stvarnim razmeram. Pri tem moramo izhajati iz preteklih izkušenj, ki nam nudijo čvrsto izhodišče za ocenjevanje posameznih aktivnosti in ciljev (Nared in Ravbar 2003, 80).

Cilji predhodnega vrednotenja / evalvacije so:

- ugotoviti, ali je zastavljeni plan oziroma program primerno sredstvo za reševanje problemov;
- oceniti, ali ima plan ali program dobro definirane prioritete in cilje, njihovo relevantnost ter ali so ti cilji dosegljivi;
- pomagati pri kvantifikaciji ciljev ter vzpostavitvi osnov za spremljanje in nadaljnje vrednotenje;
- proučiti primernost zastavljene implementacije in spremljanja ter sodelovati pri snovanju kriterijev za selekcijo projektov (glej Sliko 4.2) (Nared in Ravbar 2003, 80).

Slika 4.2: Potek predhodnega vrednotenja

Vir: Nared in Ravbar 2003, 81.

2. VMESNO VREDNOTENJE/EVALVACIJA:

Vmesno vrednotenje je namenjeno preverjanju poteka implementacije in ustreznosti zastavljenega sistema spremljanja. S tega vidika je sredstvo za izboljšanje kvalitete in primernosti (ustreznosti) programiranja. Zagotavlja možnost za pripravo potrebnih izboljšav in korekcij, v kolikor spoznamo, da so te potrebne, če hočemo doseči zastavljene cilje. Obenem omogoča tudi pregled in nadgradnjo vzpostavljenega sistema indikatorjev za rezervo na osnovi doseženih rezultatov (performance reserve), kot dela vseh indikatorjev programa (Nared in Ravbar 2003, 81-82).

Vmesno vrednotenje posveča pozornost predvsem operativni ravni, pri čemer so njegove temeljne naloge:

- oceniti, koliko še velja SWOT analiza;

-
- oceniti, ali so zastavljene oblike pomoči še vedno primerno sredstvo za doseganje načrtovanih ciljev oziroma za odpravljanje težav, ki so v regiji oziroma v sektorju;
 - preučiti, ali so strategije, prioritete in cilji še vedno koherentni in koliko se je v obdobju izvajanja programa približalo zastavljenim ciljem ter koliko bodo ti cilji dejansko lahko uresničeni;
 - oceniti ustreznost kvantificiranih ciljev z vidika njihovega omogočanja spremljanja in vrednotenja;
 - koliko so horizontalne prioritete (enake možnosti med spoloma, okolje) vključene v oblike pomoči;
 - ugotoviti primernost implementacije in zastavljenega spremljanja;
 - predstaviti rezultate izvajanja glede na indikatorje za ocenjevanje rezerve na osnovi doseženih rezultatov (Nared in Ravbar 2003, 81–82).

Vmesno vrednotenje / evalvacija nam omogoča posodabljanje in spreminjanje napredka, saj lahko prek sočasnega spremljanja zaznamo slabe strani predhodno sprejetih programov in jih v samem procesu izvajanja tudi odpravimo.

V skladu z evropsko regulativo vmesno vrednotenje izvaja neodvisen ocenjevalec pod okriljem telesa za upravljanje, v sodelovanju s Komisijo in državo članico. Vmesno vrednotenje vodi posebna skupina telesa za spremljanje, ki izoblikuje temeljne napotke za izvedbo, izbere ocenjevalce, vodi izvedbo vrednotenja in daje komentarje na oblikovano poročilo. Zaželeno je, da v tej skupini delujejo tudi zunanji strokovnjaki. Vrednotenje izvede neodvisen ocenjevalec, pri čemer je mišljena neodvisnost v relaciji do odgovornih za vodenje in implementacijo programa (Nared in Ravbar 2003, 82).

Pozornost ocenjevalca je usmerjena predvsem v analizo rezultatov predhodnih vrednotenj, preverjanje veljavnosti SWOT analize iz predhodnega vrednotenja, oceni nadaljnje relevantnosti in konsistentnosti strategije, kvantifikaciji ciljev, vrednotenju uspešnosti in učinkovitosti ter kakovosti izvajanja in vzpostavljenega sistema spremljanja (Nared in Ravbar 2003, 82).

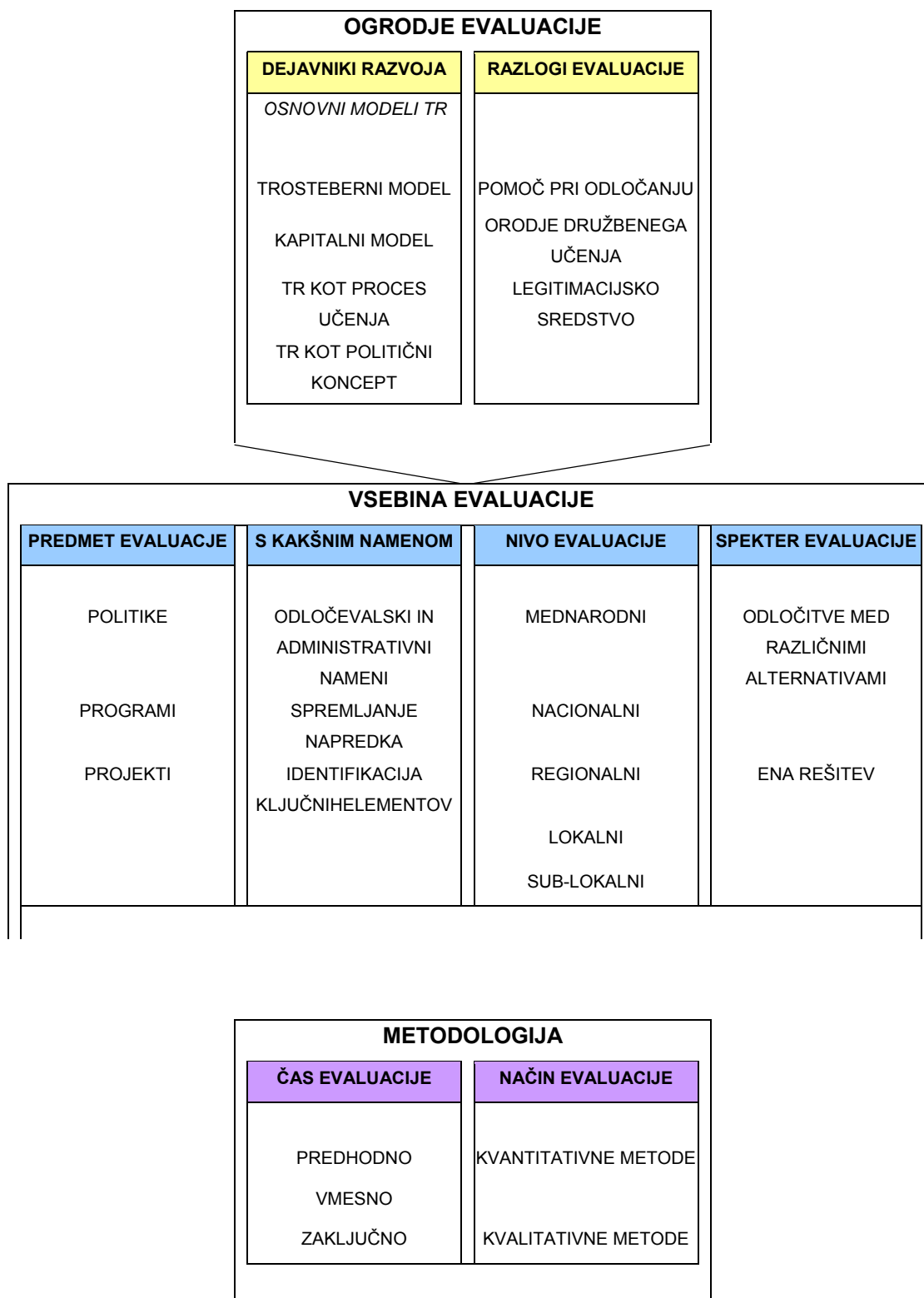
3. ZAKLJUČNO VREDNOTENJE/ EVALVACIJA:

Zaključno vrednotenje zaokroži izvajanje programa in presoja celoten program v luči njegovih prispevkov k prostorski in socialnoekonomski strukturi. Njegov namen je utemeljiti porabo virov in poročati o uspešnosti in učinkovitosti intervencij ter o obsegu, do katerega so bili pričakovani cilji doseženi. Usmerja se na faktorje uspešnosti oziroma neuspešnosti ter na trajnost rezultatov in vplivov. Orisati poskuša tudi osnovne zaključke, ki se jih da posplošiti in prenesti na ostale programe in regije (Nared in Ravbar 2003, 82).

Pri izvajanju zaključnega vrednotenja je treba poleg vnaprej predvidenih učinkov proučiti tudi nenačrtovane, bodisi pozitivne bodisi negativne učinke. Osnovni pristop pri zaključnem vrednotenju je ugotavljanje razmerja med porabljenimi sredstvi in pridobljenimi koristmi, kar nam služi za oceno smotrnosti porabe javnih sredstev, če pa se osredotočimo na posamezne instrumente, tudi za oceno njihove učinkovitosti in ustreznosti. Pri tem moramo biti pazljivi, saj posamezni instrumenti v različnih okoljih zaradi lokalnih posebnosti lahko dosegajo različne rezultate, prav tako pa so ti različni tudi po posameznih panogah (Nared in Ravbar 2003, 82).

Celoten proces evalvacije lahko povzamemo v naslednji tabeli (glej Tabelo 4.6):

Tabela 4.6: Proces evalvacije

Vir: Prirejeno po Schubert in Störmer 2007, 23.

5 EVALVACIJA NACIONALNEGA PROGRAMA VARSTVA OKOLJA (1999)

5.1 Ogrodje evalvacije

5.1.1 Dejavniki razvoja

Dokumenti, sprejeti v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, so spodbudili razpravo o varovanju okolja kot pomembnega elementa ohranjanja kvalitete življenja ljudi na svetu. Zaradi spoznanja, da tradicionalno okoljevarstvo ne prinaša zelenih rezultatov, se oblikujejo programi (Agenda 21 in 5. evropskega okoljskega programa), ki spodbujajo koncept trajnostnega razvoja. Poleg ohranjanja okolja za kasnejše generacije, so slednji programi spodbujali tudi uvajanje novih instrumentov za varovanje okolja ter uvrščanje koncepta trajnostnega razvoja v vse gospodarske sektorje in politike.

Četrto fazo razvoja evropskih okoljskih politik, obdobje med 1993 do 2005 lahko imenujemo tudi kot leta visoke retorike in nizke implementacije. Sprejemali so se namreč velikopotezni načrti za udejanjanje koncepta trajnostnega razvoja kot ideala evropske prihodnosti (Bahor 2005, 72). Obdobje med leti 1993 in 2005 pa je tudi čas slovenskega približevanja Evropski uniji. V omenjenem obdobju si je Slovenija prizadevala prilagoditi svoj zakonodajni okvir evropski zakonodaji, hkrati pa je začela uveljavljati številne splošno sprejete evropske smernice, programe in metodologije (NPVO 1999, 12765-12768).

Oblikovanje Nacionalnega programa varstva okolja (NPVO) leta 1999 je tako prvi okoljski program, ki je v sebi nosil idejo trajnostnega razvoja kot tristebernega koncepta, kjer se prepletajo elementi okolja, ekonomije ter družbe. Osnovni cilj NPVO je tako boljše okolje za življenje v Sloveniji ter uveljavitev okolja kot omejitvenega in spodbujevalnega dejavnika razvoja. V skladu s tem ciljem NPVO vsebuje skladen niz instrumentov varstva okolja, usmerjen na sedanji stopnji degradacije okolja predvsem v odpravo najpomembnejših problemov. NPVO želi prispevati h krepitvi institucij, katerih prednostna skrb je zagotoviti ustrezno raven varstva okolja in na ta način uveljaviti načela trajnostnega razvoja v prehodu v državo sodobnega tipa (NPVO 1999, 12775).

Vpliv želje po vključitvi koncepta trajnostnega razvoja v obstoječe institucionalne evropske in svetovne okvirje se odraža tudi v slovenski želji po formalnem uveljavljanju koncepta trajnostnega razvoja, ki je v tem obdobju razumljen kot »šibki« razširjeni triteberni model. V »šibkem« razširjenem tritebernem modelu je trajnostni razvoj razumljen kot regulativni model, ki poleg ekonomije, okolja ter družbe vključuje tudi oblast (vladanje in morala), ki se odraža bodisi v zakonih bodisi prek medsebojne komunikacije v procesu soodločanja. Slovenski nacionalni program varstva okolja iz leta 1999 lahko glede na njegove cilje uvrstimo med dokumente oblikovane v luči »šibkega« razširjenega tritebernega modela trajnostnega razvoja, saj prvič v zgodovini slovenske države v okoljski program vključi koncept in načela trajnostnega razvoja.

5.1.2 Razlogi evalvacije

Pravni red Evropske unije, ki sledi vzoru Evropske agencije za okolje predvideva poročila in analize, ki sprejetih programov in nacionalnih strategij varovanja okolja. Ker se je Slovenija v devetdesetih začela intenzivno približevati Evropski uniji in njenemu pravnemu redu, je začela uveljavljati tudi evropske navade analiziranja in poročanja o stanju okolja. Že sam Zakon o varovanju okolja iz leta 1993 in njegove nadaljnje revizije v svojem 75. členu določajo periodična poročila, ki morajo obravnavati slednja področja:

- ekološke vplive na zdravje prebivalstva;
- škode v okolju;
- izvajanje Nacionalnega programa varstva okolja (NPVO) in operativnih načrtov;
- sanacijske programe in druge izvedene ukrepe;
- raziskave okolja in uvajanju novih tehnologij in izdelkov;
- finančne tokove na področju varstva okolja;
- delovanje republiških organov in organov lokalnih skupnosti ter izvajanju javnih služb;
- varstvo okolja;
- pomembna mednarodna dogajanja na področju varstva okolja;

potrebne in prednostne naloge in ukrepe na področju varstva okolja in druge podatke, pomembne za varstvo okolja (ZVO-1 1993; ZVO-1 2004; ZVO-1 2006).

Z obvezo po sprejetju in izvajanju Agende 21 so postale periodične analize in ocenitve okoljskih programov in programov trajnostnega razvoja nujnost, saj državam (odločevalcem) omogočajo nadzor na učinkovitostjo programov.

5.1.3 Predmet evalvacije

Vse od sprejetja koncepta trajnostnega razvoja kot načela Evropske unije se v ospredje postavljajo periodične analize in evalvacije nacionalnih strategij, programov, politik in projektov. Z namenom preučitve trenutnega stanja in učinka so se slovenski odločevalci leta 2002 odločili za evalvacijo Nacionalnega programa varstva okolja.

Nacionalni program varstva okolja je bil sprejet leta 1999 z namenom narediti prve korake k dolgoročnemu obvladovanju problematike razmerij med naravo in družbo. Osnovni cilj NPVO je boljše okolje za življenje ter uveljavitev okolja kot omejitvenega in spodbujevalnega dejavnika razvoja. NPVO kot osnovni programski dokument varstva okolja v Republiki Sloveniji je usmerjen v zagotavljanje naslednjih ciljev:

- obvladovanje problemov okolja v državi in v celotnem kompleksu okoljske problematike in zagotavljanje prednostnega reševanja najpomembnejših problemov;
- posebna skrb je namenjena podpori vključevanja v EU ter deloma tudi v tem kontekstu varstvu specifičnih potez in problemov države (kras, krajinska in biotska raznovrstnost, pričakovano povečanje prometa preko države, demografsko praznjenje obsežnih območij idr.);
- institucionalno krepitev uprave in lokalne samouprave kot temeljnega pogoja učinkovitega varstva okolja v državi in s tem zagotovitev organizacijske in ekonomske predpostavke kot podlage za postopno uveljavljanje trajnostnega razvoja;
- uveljavljanje vseh v ZVO opredeljenih načel varstva okolja;
- uveljavljanje ekonomskih instrumentov in zagotavljanje virov sredstev za financiranje programov varstva okolja;
- vključitev okoljske vsebine in načel trajnostnega razvoja v programe posameznih sektorjev;
- usmeritev domačih in tujih finančnih virov na območja prednostnega interesa za zagotovitev čim boljših učinkov glede na vložena sredstva (NPVO 1999, 12767).

NPVO v svoji vsebini natančneje definira tudi področja, na katerih vidi največ problemov, hkrati pa postavi tudi strateške cilje, za rešitev teh problemov. Strateške cilje lahko razvrstimo v devet področij:

1. VODNO OKOLJE

VO1) Zmanjšanje emisij iz točkovnih virov odpadne vode – iz industrije, živinorejskih farm in komunalne odpadne vode;

VO2) Zmanjšanje emisij iz razpršenih virov – intenzivno kmetijstvo, razpršena poselitve brez urejenega čiščenja odpadnih voda, promet;

VO3) Sanacija starih bremen, ki ogrožajo vodno okolje;

VO4) Sanacija in preprečitev neustreznih posegov v vodno okolje.

2. RAVNANJE Z ODPADKI

ODP1) Zmanjšanje nastajanja in nevarnostnega potenciala odpadkov pri izvoru;

ODP2) Povečanje snovne in energetske izrabe odpadkov ter zmanjševanje emisij toplogrednih plinov;

ODP3) Vzpostavitev učinkovitega sistema ravnanja z odpadki;

ODP4) Postopna odprava starih bremen.

3. BIOTSKA RAZNOVRSTNOST IN GENSKI VIRI

BIO1) Preprečevanje zmanjševanja biotske raznovrstnosti na ravni ekosistemov (in habitatnih tipov), vrst (in habitatov) ter genomov (in genov);

BIO2) Preprečevanje nadaljnega ogrožanja naravnega ravnovesja zaradi neustreznega izkoriščanja rastlinskih in živalskih vrst.

4. ZRAK

ZR1) Zmanjševanje onesnaževanja zraka iz industrijskih virov;

ZR2) Zmanjšanje emisij iz termoelektrarn;

ZR3) Obvladovanje onesnaževanja zraka zaradi prometa;

ZR4) Zmanjševanje emisij iz individualnih in skupinskih (kotlovnice) kurišč v naseljih;

ZR5) Zmanjševanje vzrokov za pojav fotokemijskega smoga in troposferskega ozona;

ZR6) Odprava uporabe CFC;

ZR7) Zmanjšanje emisij toplogrednih plinov (Kioto);

ZR8) Obvladovanje problemov onesnaževanja zraka na velike razdalje.

5. TLA IN GOZD

TLA1) Omejevanje kemičnega onesnaževanja tal in izvedba nujnih sanacij;

TLA2) Omejevanje fizikalne degradacije tal (zbitost, erozijo itd.);

TLA3) Omejevanje nadaljnje degradacije gozdnih tal.

6. HRUP

HR1) Zmanjšanje hrupa zaradi cestnega prometa;

HR2) Zmanjšanje hrupa iz ostalih virov.

7. IONIZIRANA SEVANJA

SEV1) Zagotavljanje učinkovitega ravnanja z radioaktivnimi odpadki;

SEV2) Obvladovanje radioaktivnega sevanja v zunanjem okolju.

8. NEIONIZIRNA SEVANJA

NIS1) Identificiranje in postopoma obvladovanje posameznih virov neionizirnih sevanj.

9. TVEGANJA

TVE1) Zagotovitev ustreznih postopkov ravnanja s kemikalijami in gensko spremenjenimi organizmi v proizvodnji, prometu in uporabi;

TVE2) Uveljavitev ustreznega skladiščenja, transporta in odlaganja kemikalij (NPVO 1999, 12773-12774).

Nacionalni program varstva okolja vsebuje tudi akcijski načrt do leta 2008, z opredelitvijo konkretnih ukrepov do leta 2003. Akcijski program je razčlenjen po posameznih področjih politike okolja (posebej za prednostna ter druga območja), po sektorjih dejavnosti ter po posebej občutljivih območjih. Po posameznih področjih politike okolja je program razčlenjen v dve obdobji, in sicer do leta 2008 (v skladu z zahtevo ZVO-1) ter do leta 2003 (kot predvideno leto vstopa v EU). Znotraj teh obdobji so opredeljeni posamezni ukrepi, pri čemer so za daljše obdobje opisani okvirno, z možnostjo prilagajanja novim razmeram, medtem ko so za kratkoročno obdobje navedeni samo tisti ukrepi, ki so temeljni pogoj za strateške cilje, določene s tem programom. Pri oblikovanju NPVO so bila upoštevana naslednja načela:

1. Načelo hierarhije dokumentov je splošno načelo, da NPVO povzema in operacionalizira načela in zahteve, ki izhajajo iz ZVO, prevzetih mednarodnih obveznosti ter strategije pridruževanja EU. Odmik od tega načela je mogoč samo v primerih, ko gre za opredelitev ukrepov, ki so temeljni pogoj za doseg strateških ciljev.

2. Načelo restriktivnosti, po katerem so opredeljeni samo tisti ukrepi, za katere je v tem trenutku mogoče oceniti vse potrebno za njihovo izvajanje.

3. Načelo deljene odgovornosti, v skladu s katerim v NPVO niso opredeljeni ukrepi, ki morajo biti locirani v okviru programskih dokumentov posameznih sektorjev (NPVO 1999, 12777).

5.2.1.1 Vodno okolje kot strateški cilj

Skrb za boljše stanje okolja predstavlja prvi strateški cilj NPVO, saj je obilje voda ena največjih primerjalnih prednosti Slovenije na pragu novega tisočletja (NPVO 1999, 12777).

Ker prvotni pristop, ki je temeljil na lokalnem in parcialnem obravnavanju posameznih vodnih virov, danes ne ustreza več sodobnemu razvoju varstva in optimalne rabe voda in vodnega okolja, je cilj NPVO zagotoviti usklajeno zadovoljevanje realnih sonaravnih potreb energetike, industrije in izkoriščanja naravnih surovin, prometa, kmetijstva in gozdarstva, turizma in drugih, ki jih po zagotovitvi primarnih potreb (pitna voda) in ohranjanja narave še smemo izkoriščati (NPVO 1999, 12777-12779).

NPVO definira državo, kot skrbnik celotnega naravnega bogastva Republike Slovenije, ki je dolžna uveljaviti splošne principe gospodarjenja z vodami na ekosistemskih in ekonomskih osnovah in upoštevati vodo kot odločilni dejavnik za trajnostni razvoj. V ta namen NPVO definira štiri ključne cilje, ki jih je potrebno na vodnem področju doseči:

»VO1) Zmanjšanje emisij iz točkovnih virov - odpadne vode iz industrije, živinorejskih farm in komunalne odpadne vode,

VO2) Zmanjšanje emisij iz razpršenih virov - intenzivno kmetijstvo, razpr.ena poselitev brez urejenega čiščenja odpadnih voda, promet

VO3) Sanacija starih bremen, ki ogrožajo vodno okolje

VO4) Sanacija in preprečitev neustreznih posegov v vodno okolje« (NPVO 1999, 12777).

Okvirne usmeritve in ukrepi do leta 2008 definirani v NPVO, so:

- 1. Izdelava strategije gospodarjenja z vodami ter vključitev in uskladitev s strategijami v kmetijstvu, industriji, energetiki, prometu in turizmu. Oblikovanje strategije za doseganje končnih ciljev na posameznih povodjih z upoštevanjem*

optimalnih ekonomskih in okoljskih rešitev celostnega izkoriščanja vodnega bogastva in načrtno izkoriščanje njegovih komparativnih prednosti je ena od prioritarnih nalog v državi.

- 2. Sprejetje zakonodaje s področja voda s pripadajočimi podzakonskimi predpisi, ki bodo dopolnili sedanjo zakonodajo v skladu s smernicami EU. Izdelava ekološko-tehnoloških standardov in kriterijev za uveljavljanje Sloveniji primernih tehnologij čiščenja odpadnih voda, ravnanja z odpadnim blatom, preskrbe s pitno vodo ter kriterijev za lociranje teh objektov bo dodaten mehanizem doseganja ciljev na tem področju.*
- 3. V prvi fazi izvajanja NPVO bo poudarek na izgradnji tistih čistilnih naprav, ki so povezane z izpolnjevanjem zahtev slovenske zakonodaje ter smernic EU. Predvsem v drugi fazi izvajanja NPVO, predvidoma po letu 2003, pa bo po preliminarnih ocenah potekala intenzivna izgradnja čistilnih naprav za naselja, manjša od 2000 ter naselja od 2000 do 15.000 prebivalcev. Njihova izgradnja je v pristojnosti lokalnih skupnosti, zaradi česar ni mogoče oceniti obsega in stroškov teh aktivnosti.*
- 4. Uveljavitve smotrne, upravičene rabe sladkovodnih virov, predvsem še najkvalitetnejših, npr. z zapiranjem krogov tehnološke vode, uvajanjem suhih tehnologij ipd.*
- 5. V prakso varstva kakovosti voda vpeljava ekološko in ekonomsko učinkovite metode za zaščito vodnega okolja s tehnologijami, ki so prilagojene specifičnim naravnim razmeram in materialnim zmožnostim Slovenije.*
- 6. Zagotovitev sistemskih in drugih pogojev za to, da bodo izvajalci javne službe zbiranja in čiščenja odpadnih voda lahko prevzeli s tem programom naložene naloge. Posebno pozornost je potrebno nameniti načinu uresničevanja načela »onesnaževalec plača« (PPP), še posebej zaradi tega, ker so investicijski stroški novih objektov za varstvo okolja za države v tranziciji visoki.*
- 7. Z ukrepi na institucionalni in organizacijski ravni je potrebno zagotoviti uporabo energetske in ekološko optimalnih tehnik čiščenja voda. V presoji projektov je potrebno zagotoviti selekcijo predlaganih rešitev in uveljavljanje ekološko primernih in ekonomsko racionalnih načinov dispozicije blata iz čistilnih naprav. Med organizacijske ukrepe, ki so pogoj za doseganje ciljev, sodita: vzpostavitev organizacije po načelu regionalnega povezovanja ter*

krepitev strokovnih in upravnih institucij na državnem nivoju za zagotavljanje načel trajnosti pri gospodarjenju z vodnim bogastvom države.

8. *Sedanje stanje raziskav je potrebno dopolniti z dolgoročno zastavljenim znanstveno-raziskovalnim delom, povezovanjem tehničnih in naravoslovnih strok, uveljavljanjem sodobnih metod in tehnologij zaščite in izkoriščanja voda ter načrtnim vzpodbujanjem in usposabljanjem domačih strokovnih potencialov (NPVO 1999, 12777-12779).*

5.2 Notranja evalvacija – Poročilo o stanju okolja v Sloveniji (2002)

5.2.1 Namen evalvacije

Kot posledica evropskim zahtevam po periodičnemu spremljanju okoljskih programov, strategij in projektov, je leta 2002 Ministrstvo za okolje in prostor, takrat Ministrstvo za okolje, prostor in energijo RS v sodelovanju z Ministrstvi, ki posegajo na področje okolja pripravilo Poročilo o stanju okolja Slovenije. Glavna namena poročila sta: spremljanje napredka programa, ki se financira iz državnega proračuna ter odločevalsko-administrativni nameni. Prek poročila so odločevalci želeli zvedeti, ali so zastavljeni cilji doseženi, ali so potrebne kakršnekoli spremembe in posodobitve ter ugotoviti, ali so trenutni rezultati v pričakovanju z vmesnimi cilji. Hkrati pa so odločevalci izkoristili Poročilo o stanju okolja tudi za preverjanje delovanja vseh institucij, ki so odgovorne za izvajanje ter doseganje ciljev, s tem namreč dobijo dodatno podporo pri volivcih.

Leta 2002 nastalo Poročilo o stanju okolja v Sloveniji predstavlja tretje slovensko periodično poročilo po sprejetju Zakona o varstvu okolja, hkrati pa predstavlja tudi prvo obširnejše poročilo po sprejetju Nacionalnega programa varstva okolja (NPVO 1999).

Glavno vodilo pri pripravi Poročila o stanju okolja je iskanje odgovorov na naslednja vprašanja:

- Kakšno je stanje okolja v Sloveniji na podlagi zadnjih razpoložljivih podatkov?
- Kakšne so spremembe v okolju in trendi na podlagi podatkov iz časovnih vrst?
- Katere gonilne sile oziroma pritiski na okolje so vzroki teh sprememb?
- Se približujemo ciljem NPVO oziroma ciljem in usmeritvam iz sprejetih programskih

dokumentov (analiza ukrepov)?

- Kakšni so programi in ukrepi za izboljšanje stanja okolja? (Poročilo o stanju okolja, 2002: 2).

Poročilo ima funkcijo kontrole zastavljenih usmeritev in ukrepov ter odgovarja na uspešnost vodenja politike in doseganja ciljev. Nedoseganje ciljev torej nujno vodi v kolektivne ukrepe, doseganje ciljev pa pomeni nadaljevanje zastavljene politike. Evalvacija stanja okolja in NPVO-ja lahko tako opišemo kot orodje družbenega učenja, kjer evalvacija omogoča pospeševanja učenja celotne družbe, v našem primeru slovenske, da lahko prek analize določi prednosti in slabosti trenutnih programov ter le-te glede na rezultate prilagodi oziroma spremeni. Prav tako lahko evalvacijo označimo kot sredstvo legitimacije, kjer je osnovni namen evalvacije preverjanje rezultatov programov, ki se financirajo iz proračuna. Ključnega pomena je tako uspešnost programov. Slovenske odločevalce tako zanima kakšna je uspešnost sprejetega programa hkrati pa bodo nastalo poročilo služilo kot sredstvo legitimacije v razmerju do javnosti.

5.2.2 Evalvacijski nivo

Poročilo o stanju okolja v Sloveniji v okvir evalvacije vzame celotno nacionalno območje Slovenije. V analizo oziroma poročilo so tako vključeni vsi ključni elementi ter organi nacionalne ravni, ki skrbijo za določena problematična področja. V manjši meri bi lahko analizo programa označili tudi kot regionalno poročilo, vendar le v tolikšni meri, kot so omenjena posamezna problematična področja (na primer: Zasavje, Koroška, Kras itd.), ter tudi lokalni, saj v nekaterih delih podrobneje analizira lokalno območje (Celje, Koper itd.).

Splošno bi lahko Poročilo o stanju okolja Slovenije označili kot analizo na nacionalnem nivoju s manjšimi značilnostmi regionalnega in lokalnega nivoja evalvacije. Čeprav Poročilo vključuje tudi mednarodne elemente, našteva namreč evropske in mednarodne predpise iz posameznih področjih, pa mu zaradi njegove enosmerne usmeritve v nacionalno okolje ne moremo pripisati elementov mednarodnega nivoja. Prav tako pa mu lahko pripišemo le zametke sub-lokanih elementov, saj v nekaterih delih že vključuje podjetja kot »soodgovorna« za stanje okolja v Sloveniji.

5.2.3 Čas evalvacije

Poročilo o stanju okolja v Sloveniji je tipično vmesno vrednotenje, namenjeno preverjanju poteka implementacij in ustreznosti zastavljenega sistema spremljanja. Glavni cilj je namreč izboljšanje kvalitete trenutnega programa ter preverjanje trenutnih ciljev. Z vmesnih vrednotenjem lahko preverjamo ustreznost programov in jih lahko prilagodimo trenutnim potrebam.

5.2.4 Način evalvacije

Pri sestavljanju Poročila o stanju okolja v Sloveniji so bile uporabljene predvsem kvantitativne metode. Gre za analizo trajnosti, opravljeno z ovrednotenjem na podlagi izbranih indikatorjev / pokazateljev, ki nam glede na raziskovano področje najboljše predstavijo trenuten položaj določenega področja.

V Poročilu o stanju okolja v Sloveniji so bili uporabljeni slednji trajnostni indikatorji/pokazatelji (glej Tabela 5.1):

Tabela 5.1: Trajnostni pokazatelji

TRAJNOSTNI POKAZATELJI

Stanje in spremembe v okolju

Voda

1. Raba vodnih virov
2. Čiščenje odpadnih voda
3. Kakovost vodotokov
4. Nitrati v podzemni vodi
5. Pesticidi v podzemni vodi

Zrak

6. Emisije žveplovega dioksida
7. Emisije dušikovih oksidov
8. Pogostost prekoračitev mejnih vrednosti žveplovega dioksida
9. Pogostost prekoračitev mejnih vrednosti ozona

Ozon in klimatske spremembe

10. Poraba snovi, ki povzročajo tanjšanje ozonskega plašča

11. Emisije toplogrednih plinov

Tla

12. Raba tal in pokrivnost

13. Izvajanje nitratne direktive

Narava in biotska raznovrstnost

14. Razvoj zavarovanih območij

15. Poškodovanost gozdov in odsutost dreves

Odpadki

16. Nastajanje komunalnih odpadkov

17. Nastajanje nevarnih odpadkov

18. Uvoz in izvoz nevarnih odpadkov

Integracija zahtev varstva okolja v sektorske politike

Kmetijstvo, gozdarstvo, lov in ribolov

19. Kmetijsko okoljski ukrepi

20. Poraba sredstev za varstvo rastlin

21. Poraba mineralnih gnojil

Energetika

22. Poraba končne energije

23. Proizvajanje elektrike iz obnovljivih energijskih virov

Promet

24. Povprečna starost voznega parka

25. Vozni park, ki ustreza emisijskim standardom

26. Način prevoza v tovornem prometu

Zdravje prebivalstva

27. Kakovost pitne vode

28. Kakovost kopalnih voda

Financiranje in ekonomski instrumenti varstva okolja

29. Okoljske takse in druge dajatve za obremenjevanje okolja

Vir: ARSO. 2002. *Poročilo o stanju okolja 2002*. Dostopno prek: <http://www.arso.gov.si/varstvo%20okolja/poro%c4%8dila/poro%c4%8dila%20o%20stanju%20okolja%20v%20Sloveniji/indikatorji.doc> (5.maj 2008).

5.2.5 Evalvacija dosežkov na vodnem področju

Sprejeto Poročilo o stanju okolja iz leta 2002 podaja slednjo evalvacijo ciljev sprejetih v NPVO za področje stanja vodnega okolja:

VO1) Zmanjšanje emisij iz točkovnih virov odpadne vode – iz industrije, živinorejskih farm in komunalne odpadne vode: V letih od sprejetja NPVO (1999) do leta 2002 so bili sprejeti številni podzakonski predpisi, ki urejajo odvajanje odpadnih voda iz točkovnih virov onesnaževanja, in sicer 10 predpisov za vire s pretežno biorazgradljivimi odpadnimi vodami iz živilske industrije in 24 predpisov za dejavnosti, katerih odpadne vode vsebujejo tudi nevarne snovi. V sprejetih predpisih so določeni različni ukrepi za zmanjševanje onesnaževanja voda v virih onesnaževanja ter mejne emisijske vrednosti za številne snovi, ki temeljijo na 2 najboljših dostopnih tehnologijah in standardih kakovosti površinskih voda. Standardi kakovosti površinskih voda za nevarne snovi so bili sprejeti v letu 2002 z Uredbo o kemijskem stanju površinskih voda (Uradni list RS, 11/02). Predpisi so sestavni elementi programov zmanjševanja onesnaževanja z nevarnimi snovmi, ki so zahteva direktive 76/464/EEC o izpustih nevarnih snovi v vodno okolje (ARSO 2002).

VO2) Zmanjšanje emisij iz razpršenih virov – intenzivno kmetijstvo, razpršena poselitev brez urejenega čiščenja odpadnih voda, promet: Vlada je aprila 2001 sprejela spremembe in dopolnitve Uredbe o vnosu nevarnih snovi in rastlinskih hranil v tla (Uradni list RS, 35/01), ki določa obveznost in vsebino operativnega programa za izvajanje ukrepov zaradi varstva voda pred onesnaževanjem z nitrati iz kmetijskih virov, skladno z zahtevo direktive EU (91/676/EEC). Še istega leta so bile začete in v letu 2002 dokončane strokovne podlage, na osnovi katerih se pripravlja operativni program za preprečevanje onesnaženja voda z nitrati iz Razpršenih virov (kmetijstvo) (ARSO 2002).

VO3) Sanacija starih bremen, ki ogrožajo vodno okolje: Program postopne odprave starih bremen znotraj posameznih sklopov prednostno obravnava sanacijo odlagališč gudrona v Pesnici, Bohovi in Studencih, odlagališča nevarnih odpadkov v Metavi pri Mariboru, odlagališča Globovnik pri Ilirski

Bistrici, odlagališč komunalnih odpadkov, nadgradnjo sedanjega sistema ravnanja z odpadnimi olji ter sanacijo drugih starih bremen (ARSO 2002).

VO4) Sanacija in preprečitev neustreznih posegov v vodno okolje: sprejeti so bili tehnični standardi za projektiranje in gradnjo objektov za čiščenje odpadnih voda, predpisi o državnem monitoringu stanja vodnega okolja, ter številne druge predpise, ki urejajo področje investiranja naprav za čiščenje odpadnih voda (ARSO 2002).

Na podlagi okoljskih pokazateljev je bilo stanje vodnega okolja v Poročilu o stanju okolja v Sloveniji ocenjeno s sledečimi ocenami (glej Sliko 5.1).

Slika 5.1: Okoljski pokazatelji

Voda

1. Raba vodnih virov	☺	1997-2001
2. Čiščenje odpadnih voda	☹	1998-2001
3. Kakovost vodotokov	☹	1992-2000
4. Nitrati v podzemni vodi	☹	2000
5. Pesticidi v podzemni vodi	☹	2000

Vir: ARSO. 2002. *Poročilo o stanju okolja 2002*. Dostopno prek: <http://www.arso.gov.si/varstvo%20okolja/poro%c4%8dila/poro%c4%8dila%20o%20stanju%20okolja%20v%20Sloveniji/indikatorji.doc> (5.maj 2008).

5.2.6 Rezultat evalvacije NPVO

Poročilo o stanju okolja v Sloveniji iz leta 2002 je ugotovilo, da večjih odstopanj od programa NPVO ni bilo ter da se je program izvajal na vseh področjih in v okviru razpoložljivih sredstev (ARSO 2002).

Na podlagi teh ugotovitev so zato leta 2005, Poročilo o stanju okolja uporabili za pripravo Resolucije o nacionalnem programu varstva okolja 2005–2012 (ReNPVO), ki predstavlja okoljski del Slovenske razvojne strategije, saj je sama strategija vsebinsko posvečena bolj ekonomskemu in družbenemu delu trajnostnega razvoja.

Na podlagi Poročila o stanju okolja so posodobili cilje opredeljene v prvem NPVO (1999). Splošno so cilji v Resoluciji opredeljeni v okviru štirih področij, in sicer: podnebne spremembe, narava in biotska raznovrstnost, kakovost življenja ter odpadki in

industrijsko onesnaževanje. Navedena področja so prevzeta in zato skladna z okoljskim programom EU, razen dodanega področja »industrijsko onesnaževanje« zaradi pomembnih ukrepov na področju izvajanja direktive o celovitem preprečevanju in nadzorovanju onesnaževanja okolja iz velikih industrijskih obratov in vpeljavo okoljevarstvenega dovoljenja. NPVO v tem poglavju povzema tudi tiste ukrepe, ki so opredeljeni v že sprejetih operativnih programih (ReNPVO 2006).

Posamezna področja podrobneje definirajo naslednji cilji:

»– poudariti podnebne spremembe kot pomembni izziv v naslednjih letih in zmanjšati emisije toplogrednih plinov ter tako prispevati k dolgoročnemu cilju stabiliziranja koncentracij toplogrednih plinov v ozračju, kakor tudi zmanjšati emisije snovi, ki povzročajo tanjšanje ozonskega plašča;

– zaščititi in ohraniti naravne sisteme, habitate, prosto živeče živalske in rastlinske vrste, s ciljem ustaviti izgubo biotske raznovrstnosti, genske pestrosti in nadaljnje degradacije tal;

– prispevati k visoki ravni kakovosti življenja in socialni blaginji državljanov z zagotavljanjem okolja, v katerem raven onesnaženosti ne učinkuje škodljivo na zdravje ljudi in okolje, in z vzpodbujanjem trajnostnega razvoja v mestih ter še posebej zagotoviti ukrepe za vzpostavitev dobrega stanja površinskih in podzemnih voda ter za trajnostno ravnanje in upravljanje z vodami, ki vključuje skrb za vodne bilance in za smotrno uporabo vode kot naravnega vira;

– ravnanje z odpadki in poraba obnovljivih in neobnovljivih naravnih virov, ki omogočajo trajnostno proizvodnjo in potrošnjo, pripomorejo k zmanjševanju onesnaženja okolja in porabe energije tako, da ne preseže nosilne zmogljivosti okolja« (ReNPVO 2006).

Resolucija nacionalnega programa je tako nastala na podlagi obravnavanja trajnostnega razvoja kot procesa učenja, kjer trajnostni razvoj razumemo kot razvojni proces, ki deluje v okviru razvojnih točk, v našem primeru zastavljenih ciljev v ReNPVO. Opravljeno evalvacijo stanja okolja smo namreč uporabili za posodobitev in nadgradnjo v letu 1999 postavljenih ciljev, ki smo jih prilagodili trenutnim zahtevam okolja in družbe. Hkrati pa smo omogočili prilagoditev slovenskega nacionalnega okoljskega programa evropsko sprejetim ciljem in zahtevam.

5.3 Zunanja evalvacija – Revizijsko poročilo o pravilnosti in smotrnosti poslovanja MOP pri izvajanju okoljske politike od leta 2000 do leta 2004 (Revizijsko poročilo)

5.3.1. Namen evalvacije

Glavni namen Revizijskega poročila, ki ga je leta 2005 izdalo Računsko sodišče RS (RČRS), je bilo preučiti poslovanje in ravnanje Ministrstva za okolje in prostor ter organov v njegovi sestavi v obdobju od leta 2000 do leta 2004 pri spremljanju stanja onesnaženja ter ukrepanja za varovanje kvalitete vode reke Mure, ter podtalnice in tal v porečju dela reke in mednarodnem sodelovanju pri reševanju skupnih vprašanj mejnega toka reke Mure ter pri ustanovitvi in zagotovitvi ustreznih podlag za delovanje Krajinskega parka Goričko (Računsko sodišče RS 2005, 8).

RČRS je v poročilu ugotavljal, ali so MOP in organi v njegovi sestavi zagotovili izvajanje okoljske politike pri ravnanju s površinskimi in podzemnimi vodami in tlemi ter pri zagotavljanju biotske raznovrstnosti v skladu s sprejeto zakonodajo, Nacionalnim programom varstva okolja in operativnimi programi. Revizijo so opravili za območja:

- mejnega toka reke Mure med Republiko Avstrijo in Republiko Slovenijo med Šentiljem in Gornjo Radgono,
- porečja mejnega toka reke Mure, za območje občin Šentilj in Gornje Radgone in Goričkega, ki obsega območje občin Cankova, Dobrovnik, Gornji Petrovci, Grad, Hodoš, Kobilje, Kuzma, Moravske Toplice, Puconci, Rogašovci ter Šalovci (Računsko sodišče RS 2005, 8).

Revizija o pravilnosti poslovanja obsega preizkušanje:

1. *»Usklajenosti poročanja o stanju okolja z Zakonom o varstvu okolja 4 (v nadaljevanju: ZVO) in Zakonom o varstvu okolja – 15 (ZVO–1),*
2. *Priprave vseh podzakonskih aktov na podlagi ZVO–1, Zakona o vodah, Zakona o ohranjanju narave ter Uredbe o Krajinskem parku Goričko ter*
3. *Izvedbe zahtevanega emisijskega monitoringa površinskih in podzemnih voda ter tal in poročanja o rezultatih emisijskega monitoringa glede na zahteve Pravilnika o emisijskem monitoringu podzemne vode, Pravilnika o prvih meritvah in*

obratovalnem monitoringu odpadnih vod iz objektov in naprav za proizvodnjo in predelavo, Pravilnika o monitoringu kemijskega stanja površinskih voda, Pravilnika o emisijskem monitoringu onesnaženosti podzemnih vod, ki se jih odvzema za oskrbo s pitno vodo, Pravilnika o monitoringu onesnaženosti podzemnih voda z nevarnimi snovmi, Pravilnika o prvih meritvah in obratovalnem monitoringu odpadnih vod ter pogojih za njegovo izvajanje, Uredbe o kemijskem stanju površinskih voda, Uredbe o kemijskem stanju površinskih voda, ki se jih odvzema za oskrbo s pitno vodo, Uredbe o kakovosti podzemne vode, Uredbe o kakovosti površinskih voda za življenje sladkovodnih vrst rib, Pravilnika o emisijskem monitoringu kakovosti površinske vode za življenje sladkovodnih vrst rib ter Pravilnika o obratovalnem monitoringu pri vnosu nevarnih snovi in rastlinskih hranil v tla (Računsko sodišče RS 2005, 9).

Računsko sodišče so pri pripravi revizijskega poročila vodila slednja vprašanja:

- *»Ali je sistem emisijskega monitoringa zastavljen tako, da zagotavlja točne, ažurne in zanesljive podatke o opravljenih meritvah parametrov onesnaženja,*
- *ali so bili uresničeni cilji, določeni v programih monitoringa onesnaženja reke Mure, s poudarkom na mejnem toku med Republiko Slovenijo in Republiko Avstrijo in podtalnico v njenem porečju,*
- *ali je slovensko-avstrijska komisija za reko Muro uresničila cilje pri skupnem izvajanju monitoringa ter pri ugotavljanju in reševanju problemov onesnaženja mejnega toka reke Mure,*
- *ali so bili cilji ukrepov za zmanjšanje onesnaženja površinskih in podtalnih voda ter tal in ohranjanja biotske raznovrstnosti jasno določeni, merljivi, dosegljivi in časovno realno opredeljeni,*
- *ali so bili cilji MOP, povezani z ustanovitvijo in delovanjem KPG, uresničeni,*
- *ali so bili doseženi cilji varovanja površinskih in podtalnih voda ter biotske raznovrstnosti, določeni v NPVO ter v posameznih operativnih programih, ki se nanašajo na revidirane teme« (Računsko sodišče RS 2005, 10)*

5.3.2. Evalvacijski nivo

V revizijsko poročilo sta vključena dva evalvacijska nivoja. Prvi nivo izhaja neposredno iz ciljev poročila, kjer je opredeljeno področje evalvacije – porečje reke Mure ter Goričko. Tako lahko slednje poročilo opredelimo z oznako lokalnega poročila. Hkrati pa poročilo ocenjuje tudi delovanje MOP in ostalih organov v zvezi s delovanjem in izvajanjem določenih zakonov, kar Računsko poročilo o uvršča med nacionalna poročila.

5.3.3. Čas evalvacije

Revizijsko poročilo Računskega sodišča Republike Slovenije lahko opredelimo kot vmesno vrednotenje, saj analizira stanje in uresničevanje ciljev NPVO, ki definira akcijski načrt uresničevanja ciljev do leta 2008. Računsko poročilo tako podaja neodvisno poročilo o trenutnem stanju in izvajanju sprejetih smernic in ciljev v NPVO, tako na nacionalni kot na lokalni ravni. Hkrati pa bi lahko Revizijsko poročilo na nek način označili tudi kot končno vrednotenje v smislu vrednotenja prvega NPVO-ja pred sprejetjem njegove dopolnjene in posodobljene verzije (ReNPVO).

5.3.4. Način evalvacije

Računsko sodišče Republike Slovenije je pri revizijskem poročilu lahko uporabilo slednje analitične tehnike za upoštevanje ekonomskih, okoljskih in socialnih vidikov:

1. Presoja vplivov na okolje;
2. analiza družbenih stroškov in koristi;
3. multipla računovodska analiza;
4. življenjski krog stroškov;
5. trajnostna referenčna vrednost;
6. najboljša razpoložljiva tehnika brez čezmernih stroškov;
7. najboljša možna okoljska možnost (INTOSAI WGEA v Zapušek 2008, 92-93).

Poleg naštetih tehnik pa je Računsko sodišče pri izvajanju revizije upoštevalo tudi mednarodne revizijske standarde, ki jih določa Napotilo za izvajanje revizij. Vsi

revizijski postopki so obsegali pregledovanje in pridobivanje podatkov ter njihovo analiziranje in presojanje (Zapušek 2008, 93).

5.3.5. Evalvacija dosežkov na vodnem področju

Revizijsko poročilo je v delu, kjer se omejuje na ocenjevanje ciljev in ukrepov, ki se nanašajo na površinske in podtalne vode ugotovilo slednje:

»Za doseganje navedenih ciljev so bili za posamezno področje načrtovani ukrepi ter opredeljeni roki, do katerih jih je bilo potrebno izvesti. Ocenjeni so bili stroški posameznega ukrepa, možni viri financiranja ter določeni nosilci izvedbe ukrepa. Za cilje, ki se nanašajo na zmanjševanje emisij iz točkovnih in razpršenih virov, in cilje omejevanja kemičnega onesnaževanja in degradacije tal niso opredeljeni pričakovani rezultati, ki bi jih bilo potrebno doseči. Ob ciljnih tudi niso bili določeni indikatorji, na podlagi katerih bi bilo mogoče meriti uresničevanje ciljev. Ukrepi za dosego ciljev niso bili načrtovani tako, da bi bilo razvidno, v kolikšni meri bo posamezen ukrep pripomogel k uresnitvi opredeljenih ciljev. Menimo, da tako načrtovani cilji ne omogočajo ustrezne ocene njihovega uresničevanja« (Računsko sodišče RS 2005, 25).

MOP prav tako ni v roku izdelal Strategije gospodarjenja z vodami s podrobnim programom izvajanja njenih prednostnih nalog za državna in posamična vodna območja, prav tako pa so bili vsi načrtovani programi na področju varovanja površinskih voda in podtalnih voda pripravljene kasneje, kot je predvideno v NPVO (Računsko sodišče RS 2005, 24-26).

»Zakon o vodah z nekaterimi podzakonskimi akti in predpisi, ki urejajo državni monitoring površinskih in podzemnih voda, so bili sprejeti, vendar ne v roku iz NPVO, ampak s triletno zamudo. Vsi podzakonski predpisi, ki bi morali biti sprejeti na podlagi Zakona o vodah, še niso bili sprejeti. Gre za predpise, ki se nanašajo na opredelitev vodnih teles površinskih in podzemnih voda. Ker teh predpisov ni, to vpliva na izvajanje predpisov državnega monitoringa, saj ni mogoče določiti skupnih obremenitev s prednostnimi in indikativnimi parametri onesnaženja površinskih voda in vodonosnikov in na tej podlagi načrtovati ustreznega monitoringa stanja onesnaženja« (Računsko sodišče RS 2005, 26).

»Ministrstvo za okolje in prostor ciljev okoljske politike v obdobju od leta 2000 do leta 2004 ni načrtovalo tako, da bi bilo mogoče ugotavljati stopnjo njihovega uresničevanja. Cilji, ki so bili določeni v Nacionalnem programu varstva okolja za zmanjšanje emisij v vode iz razpršenih in točkovnih virov ter omejevanje kemičnega onesnaženja in zmanjševanje degradacije tal, niso bili načrtovani tako, da bi bilo mogoče podati oceno, ali so bili uspešno uresničeni. Za navedene cilje niso bili določeni pričakovani rezultati in niso bili določeni indikatorji, na podlagi katerih bi bilo mogoče spremljati njihovo uresničevanje. Za ukrepe, ki so bili načrtovani za dosego ciljev, ni bilo predvideno, v kolikšni meri bodo prispevali k uresničitvi posameznega cilja« (Računsko sodišče RS 2005, 42)

Računsko sodišče RS v svojem revizijskem poročilo tako ocenjuje, da MOP ni realno načrtoval rokov za dosego ciljev in pripravo ter sprejemanje ukrepov v NPVO. Večina ukrepov na vodnem področju zaradi zahtevnosti in ukrepov zastavljenih nalog zato ni bila uresničena v načrtovanih časovnih okvirjih (Računsko sodišče RS 2005, 26).

5.3.6. Rezultat evalvacije NPVO

Revizijsko poročilo ovrednoti NPVO kot strateški dokument na področju varovanja okolja, ki za posamezna področja politike okolja opredeljuje dolgoročne in kratkoročne cilje za zmanjševanje onesnaženja ali za izboljšanje stanja okolja ter določa ukrepe, na podlagi katerih bodo zastavljeni cilji uresničeni (Računsko sodišče RS 2005, 24).

Revizijsko poročilo je ugotovilo, da proces načrtovanja ciljev ni bil dovolj učinkovit. Cilji okoljske politike v obdobju od leta 2000 do leta 2004 niso bili načrtovani tako, da bi bilo mogoče ugotavljati stopnjo njihovega uresničevanja. Za večino ciljev prav tako niso bili določeni pričakovani rezultati in niso bili določeni indikatorji, na podlagi katerih bi bilo mogoče spremljati njihovo uresničevanje (Računsko sodišče RS 2005, 24).

MOP pri pripravi Nacionalnega programa varstva okolja za pripravo in sprejem predpisov in drugih ukrepov za uresničevanje posameznih ciljev varovanja voda, tal, biotske raznovrstnosti, ohranjanja narave in razglasitve posebnih varovanih področij ni

ustrezno načrtovalo glede na zahtevnost zastavljenih nalog, zaradi česar ni bilo mogoče zagotoviti njihove pravočasne priprave, sprejetja in izvedbe (Računsko sodišče RS 2005, 4).

Na podlagi ocene Revizijskega poročila je Računsko sodišče RS priporočilo MOP naj pripravi navodila za izdelavo operativnih programov, ki jih je potrebno sprejeti v skladu z resolucijo NPVO (Računsko sodišče RS 2005, 5).

6 ZAKLJUČEK

Okoljski problemi, ki smo jim priča vse od prvih zametkov industrializacije, so nas pripeljali do sistematičnega razmišljanja o okolju in okoljski miselnosti kot ključni ideji sodobnega časa. Z vstopom prvih zelenih misli v politično agendo smo tako premostili velik razkorak med ekonomijo in okoljem, ki predstavlja velik vir dobrin za sodobno gospodarstvo in je hkrati nenadomestljiv element gospodarstva.

Z idejo povezovanja okolja in ekonomije, ki je v ospredje stopila v sedemdesetih letih, so tako nastala številna dela, ki so opozarjala na nujnost tako imenovanega sobivanja okolja in ekonomije. Vrhunec je nova sodobna zelena miselnost dobila Z izdajo tako imenovanega Brundtlandskega poročila leta 1989, ki je prvo definiralo sodobni koncept sektorskega in generacijskega povezovanja – koncept trajnostnega razvoja.

Koncept skozi vsa nadaljnja leta svojega razvoja pridobiva na veljavi. Od vrha v Riu de Janeiru pa postane načelo evropske politike kot tudi nacionalnih politik. Številne države in povezave držav so namreč koncept trajnostnega razvoja opredelile kot glavno načelo in cilj, ki ga bodo zasledovale bodisi preko sprejetih dokumentov bodisi preko konkretnih akcij, ki jih bodo izvajale. Na podlagi ugotovitev, do katerih sem prišla, lahko tako potrdim svojo prvo delovno hipotezo: *»Od vrha v Riu de Janeiru naprej postaja uresničevanje koncepta trajnostnega razvoja glavno načelo evropskih in nacionalnih oblasti«*, saj države vse od prejetja Agende 21 v svojih dokumentih sledijo idejam in ciljem koncepta Trajnostnega razvoja.

Vsebina Agende 21 je ključnega pomena tudi za potrjevanje moje druge hipoteze: *»Svetovni in evropski usmerjevalni dokumenti izpostavljajo pomembnost natančnega*

definiranja načrta/modela evalvacije.«, saj je glavni dokument, ki predvideva uvedbo pisnih nacionalnih strategij trajnostnega razvoja, prek katerih bodo države v svoj pravni red sistematično vpeljale koncept trajnostnega razvoja; hkrati pa s svojo natančno opredeljeno vsebino začrta osnovne smernice, ki jim morajo države slediti.

Kot sem opredelila v poglavju Evalvacija je sistematično načrtovanje evalvacije strategij, politik, programov in načrtov, ključnega pomena, če želimo jasno predstaviti trenutno stanje določenega političnega dokumenta in hkrati slediti vnaprej definiranim ciljem. Osnovni podatki (čas, vsebina, metodologija) o evalvaciji posameznega dokumenta – politike morajo biti definirani že vnaprej, saj si s tem pridobimo potrebno nepristranskost in objektivnost, ki nam bosta služili pri izvajanju evalvacije.

Zanimiv poskus definiranja evalvacije je evalvacija Nacionalnega programa varstva okolja. Leta 2002, je na podlagi 75. člena ZVO-1 v okviru Ministrstva za okolje in prostor nastalo Poročilo o stanju okolja v Republiki Sloveniji, ki predstavlja prvo celovito evalvacijo NPVO-ja. Poročilo je ugotovilo, da pri izvrševanju zastavljenih ciljev v NPVO ni prišlo do večjih odstopanj od zastavljenega programa hkrati pa so bila vsa področja obdelana v okviru finančnih sredstev. Na podlagi sprejetih ugotovitev je nato leta 2003 nastala Resolucija NPVO, ki je na novo definirala in določila strateške načrte za naslednje časovno obdobje.

Proces oblikovanja evalvacije NPVO je v sebi združeval osnovne prvine definiranja evalvacije trajnostnega razvoja, vendar pa lahko na podlagi evalvacije narejene s strani Računskega sodišča Republike Slovenije leta 2005 vidimo, da je bil proces načrtovanja evalvacije zelo neučinkovit, saj le-ta ni bil načrtovan tako, da bi lahko ugotovili stopnjo uresničevanja zastavljenih ciljev. Prav tako pa NPVO ni definiral pričakovanih rezultatov in indikatorjev, ki jih je potrebno uporabiti, da bi pridobili prave podatke za evalvacijo. Na podlagi teh ugotovitev, lahko svojo tretjo hipotezo *»Proces oblikovanja in posodobitve slovenskega Nacionalnega programa o varstvu okolja vključuje tudi osnovne elemente evalvacije trajnostnega razvoja.«* le delno potrdim, saj je NPVO opredelil le časovno in vsebinsko dimenzijo evalvacije, ostalih dimenzij pa ni definiral.

Z dokazovanjem tretje delovne hipoteze sem prišla do potrditve tudi moje četrte hipoteze: *»Rezultati evalvacije istega dokumenta, Nacionalnega programa o varstvu*

okolja se lahko razlikuje glede na izvajalca raziskave – evalvacije«. Osnovni zaključki obeh evalvacij istega dokumenta se namreč močno razlikujejo. Evalvacija MOP v zaključku opredeli, da so bili vsi cilji uspešno doseženi, medtem ko evalvacija Računskega sodišča ugotavlja številna odprta področja. Do podobne ugotovitve sem prišla tudi med analiziranjem rezultatov na vodnem področju, kjer Računsko sodišče eksplicitno poudarja pomanjkanje opredmetenih ciljev na podlagi katerih bi lahko ocenili stanje vodnega področja.

Iz zgoraj opisanih primerov lahko vidimo, da je izrednega pomena pri pripravi evalvacijskih poročil jasno definiranje trajnostnih pokazateljev, saj lahko prek njih postavimo temelje za objektivne in primerljive evalvacije različnih evalvatorjev, ki nam lahko služijo za nadaljnji razvoj koncepta trajnostnega razvoja.

Koncept trajnostnega razvoja tako brez v naprej definiranih pokazateljev in ciljev ne more biti prenesen v prakso, saj pomanjkanje oziroma nedefiniranje orodij in ciljev onemogoča potrjevanje uspešnega udejanjanja. Evalvacija dokumentov trajnostnega razvoja tako predstavlja most med teoretičnimi cilji in načeli trajnostnega razvoja in udejanjanjem le-tega prek različnih političnih dokumentov.

7 LITERATURA

Agencija Republike Slovenije za okolje. 2002. *Poročilo o stanju okolja 2002*. Dostopno prek: <http://www.arso.gov.si/varstvo%20okolja/poro%c4%8dila/poro%c4%8dila%20o%20stanju%20okolja%20v%20Sloveniji/indikatorji.doc> (5. maj 2008).

Bahor, Maja. 2005. *Trajnostni razvoj v okoljski politiki Evropske unije*. Magistrsko delo. Ljubljana: FDV.

Baker, Susan, Maria Kousis, Dick Richardson in Stephen Young. 1997. *The politics of sustainable development: theory, policy and practice within the European Union*. London, New York: Routledge.

Berlez, Sara. 2007. *Trajnostni razvoj in gospodarstvo: primer obnove samostana dominikank v Dravogradu*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.

Bossel, Hartmut. 1999. *Indicators for Sustainable Development: Theory, Method, Applications: A report to the Balaton Group*. Dostopno prek: <http://www.iisd.org/pdf/balatonreport.pdf> (4. marec 2008).

Carter, Neil. 2001. *The Politics of the Environment: Ideas, Activism, Policy*. Cambridge: University Press.

Connelly, James in Graham Smith. 1999. *Politics and the environment: From theory to practice*. London: Routledge.

Dalal–Clayton, Barry in Stephen Bass. 2002. *Sustainable Development Strategies: A resource book*. Dostopno prek: http://www.nssd.net/res_book.html (23. februar 2008).

Department of Treasury and Finance. 2005. *Guide to evaluation: How to plan and conduct effective evaluation for policy and programs*. Dostopno prek: [http://www.dtf.vic.gov.au/CA25713E0002EF43/WebObj/IMCEVALUATIONGUIDE/\\$File/IMC%20EVALUATION%20GUIDE.pdf](http://www.dtf.vic.gov.au/CA25713E0002EF43/WebObj/IMCEVALUATIONGUIDE/$File/IMC%20EVALUATION%20GUIDE.pdf) (28. marec 2008).

Etkins, Paul in James Medhurst. 2006. *The european structural fund and sustainable development: A methodology and indicator framework for evaluation*. Evaluation (12), 474. Dostopno prek: <http://evi.sagepub.com/cgi/reprint/12/4/474> (5. marec 2008).

Encyclopedia of Sustainable Development. Dostopno prek: <http://www.ace.mmu.ac.uk/esd/menu.html> (10. januar 2008).

Evropska komisija. 1992. *Towards Sustainability: A European Programme of Policy and Action in Retation to the Environment and Sustainable Development*. Dostopno prek: <http://europa.eu.int/comn/environment/env-act5/5eap.pdf> (2. februar 2008).

--- 2002. *Choices for a greener future: The European Union and the environment*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/publications/booklet/move/32/txt_en.pdf (2. februar 2008).

European Sustainable Development Network. Dostopno prek: <http://www.sd-network.eu/> (5. april 2008).

Goldsmith, Edward in Allen Robert. 1972. *A Blueprint for Survival*. Dostopno prek: <http://www.theeconomist.info/page34.html> (16. januar 2008).

Harris, Jonathan. 2000. *Basic Principles of Sustainable Development*. Dostopno prek: http://ase.tufts.edu/gdae/publications/working_papers/Sustainable%20Development.PDF (24. februar 2008).

Hempel, Lamont C. 1996. *Environmental Governence: The Global Challenge*. Washington D.C.: Island Press.

IAEA. 2005. *Energy indicators for Sustainable Development: Guidelines and methodologies*. Dostopno prek: http://www-pub.iaea.org/MTCD/publications/PDF/Pub1222_web.pdf (20. marec 2008).

IISD. 1997. *Principles in Practice*. Dostopno prek: <http://www.iisd.org/pdf/bellagio.pdf> (10. marec2008).

International Association of Public Transport. Dostopno prek: <http://uitp.org/Public-Transport/sustainabledevelopment/> (10. januar 2008).

IUCN. 1991. *Caring For the Earth: A Strategy for Sustainable living*. Dostopno prek: <http://coombs.anu.edu.au/~vern/caring.html> (20. januar 2008).

Langer, Markus E., Michaela Egger-Steiner, Irmgard Hubauer in Aloisia Schön. 2003. *Implementing evaluation in the context of sustainable development (I-III) : the strategic orientation in the context of evaluations with sustainable development as part of a Tool Box*. Dostopno prek: http://epub.wu-wien.ac.at/dyn/virlib/wp/showentry?ID=epub-wu-01_6e8 (23. marec 2008).

Jahn, Thomas. 1997. Sustainability of what? Fünf Jahre nach Rio-Worin der Beitrag der Sozialwissenschaften zur Nachhaltigkeitsdebatte bestehen könnte. *Politische Ökologie* 50 (3/4) 71-76.

Lukič, Nevenka. 2004. *Trajnostni razvoj v Evropski uniji*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.

Meadowcroft, James. 2000. Sustainable Development: a New(ish) Idea for a New Century? *Political Studies* 48: 370-387.

Nacionalni program varstva okolja (NPVO). Ur. l. RS, št. 83/99 (14. oktober 1999).

Nared, Janez in Marjan Ravbar. 2003. *Izhodišča za spremljanje in vrednotenje regionalne politike v Sloveniji*. Dostopno prek: <http://giam.zrc-sazu.si/zbornik/ags43.pdf> (23. april 2008).

National Strategies for Sustainable Development. Dostopno prek: <http://www.nssd.net/about.html> (12. april 2008).

OECD. 2001. *The DAC Guidelines: Strategies for Sustainable development*. Dostopno prek: <http://www.oecd.org/dataoecd/34/10/2669958.pdf> (4. marec 2008).

--- 2006. *Good Practices in the National Sustainable development Strategies of OECD countries*. Dostopno prek: <http://www.oecd.org/dataoecd/58/42/36655769.pdf> (6.marec 2008).

Praznik, Sonja. 2003. *Trajnostni razvoj kot vsebinski del transportne politike v EU*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.

Računsko sodišče Republike Slovenije. 2005. *Revizijsko poročilo o pravilnosti in smotrnosti poslovanja MOP pri izvajanju okoljske politike od leta 2000 do leta 2004*. Dostopno prek: [http://www.rs-rs.si/rsrs/rsrs.nsf/I/K37D9BE5BDE17D684C12570DD0044BCC9/\\$file/2095219.pdf](http://www.rs-rs.si/rsrs/rsrs.nsf/I/K37D9BE5BDE17D684C12570DD0044BCC9/$file/2095219.pdf) (10. maj 2008).

Redclift, Michael. 1995. *Sustainable development: Exploring the Contradictions*. London in New York: Routledge.

Resolucije o nacionalnem programu varstva okolja 2005 – 2012 (ReNPVO). Ur. l. RS, št. 2/2006 (6.januar 2006).

Rossi, Peter Henry and Howard E. Freeman. 1993. *Evaluation: a systematic approach*. Newbury Park, London, New Delhi: Sage.

Schubert, Uwe in Eckhard Störmer, ur. 2007. *Sustainable development in Europe: Concepts, evaluation and applications*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Seema, Paul. 2003. *A brief history of Sustainable development*. Dostopno prek: [http://reliefweb.int/rw/rwt.nsf/db900SID/LHON68ZJDP/\\$File/Introducing_Sustainable%20_Development_Introduction.pdf?OpenElement](http://reliefweb.int/rw/rwt.nsf/db900SID/LHON68ZJDP/$File/Introducing_Sustainable%20_Development_Introduction.pdf?OpenElement) (2. marec 2008).

Služba vlade RS za evropske zadeve. Dostopno prek: <http://www.svez.gov.si/si/aktualne teme/ lizbonskastrategija> (4.marec 2008).

The Ecologist. Dostopno prek: <http://www.theecologist.info> (10.januar 2008).

Thierstein, Alain in Manfred Walser. 2007. An evaluation framework of quality management of project for regional sustainable development. V *Sustainable development in Europe: Concepts, evaluation and applications*, ur. Uwe Schubert in Eckhard Störmer, 125-140. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

UNDESA. 2001. *Guidance in preparing a national sustainable development strategies: Managing sustainable development in new millennium*. Dostopno prek: http://www.un.org/esa/sustdev/publications/nsds_guidance.pdf (5. marec 2008).

UNEP. Dostopno prek: <http://www.unep.org> (18. januar 2008).

--- 1972. *Report of the United Nations conference on the Human Environment*. Dostopno prek: <http://www.unep.org/documents.multilingual/default.asp?DocumentID=97> (18. januar 2008).

WCED. 1987. *Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development*. Dostopno prek: <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>

World Conservation Strategy. 1980. Dostopno prek: <http://www.batcon.org/batsmag/v1n1-10.html> (19. januar 2008).

Zakon o varstvu okolja (ZVO-1). Ur.l. RS 32/93 (2. junij 2008).

--- Ur.l. RS 41/04 (9. april 2008).

--- Ur.l. RS 39/06 (13. april 2008).

Zapušek, Klementina. 2008. *Vloga vrhovnih revizijskih institucij pri uveljavljanju trajnostnega razvoja*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.

Združeni Narodi. *Division for Sustainable Development, Department of Economic and Social Affairs*. Dostopno prek: <http://www.un.org/esa/sustdev/contact.htm> (13. januar 2008).

--- 1992. *Agenda 21*. Dostopno prek: <http://www.un.org/esa/sustdev/documents/agenda21/english/agenda21toc.htm> (14. februar 2008).

--- 2001. *Indicators of sustainable development: guidelines and methodologies*. Dostopno prek: <http://www.un.org/esa/sustdev/publications/indisd-g2001.pdf> (20. marec 2008).